

5^η
Έκδοση

John Ravenhill

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Επιστημονική επιμέλεια

Σπυρίδων Α. Ρουκανάς

Επικ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Πειραιώς

Παντελής Γ. Σκλιάς

Καθηγητής Πανεπιστημίου Πελοποννήσου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΖΙΟΛΑ

1

Η μελέτη της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας

John Ravenhill

Περιεχόμενα κεφαλαίου

- Πρόλογος: Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση
- Η παγκόσμια οικονομία πριν από το 1914
- Η παγκόσμια οικονομία κατά την περίοδο του μεσοπολέμου
- Η παγκόσμια οικονομία μετά το 1945
- Η μελέτη της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας

Οδηγός του αναγνώστη

Το διεθνές οικονομικό σύστημα των ημερών μας χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερο βαθμό ολοκλήρωσης απ' ό,τι χαρακτηριζόταν σε οποιαδήποτε προηγούμενη εποχή. Η Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση εξακολουθεί, μια δεκαετία μετά, να επηρεάζει σε βάθος την παγκόσμια οικονομία. Η κρίση και τα μεθεόρτια της καταδεικνύουν σαφώς ποια είναι η σχέση μεταξύ εμπορίου, χρηματοδότησης, διεθνών θεσμών και των δυσκολιών που συναντούν οι κυβερνήσεις σε ό,τι αφορά την αντιμετώπιση των προβλημάτων που γεννά η περίπλοκη αλληλεξάρτηση.

Μέχρι το 1945 η θεαματική αύξηση της οικονομικής ολοκλήρωσης που είχε σημειωθεί κατά τον προηγούμενο αιώνα, δεν συνοδευόταν από θεσμοποιημένη κυβερνητική συνεργασία πάνω σε οικονομικά ζητήματα. Επίσης, για αρκετούς αιώνες μέχρι το 1945 είχαν σημειωθεί ελάχιστες μεταβολές στις τάσεις του διεθνούς εμπορίου. Το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε μια σημαντική ρήξη με το παρελθόν: δημιουργήθηκαν παγκόσμιοι οικονομικοί θεσμοί, αναδείχθηκε η υπερεθνική εταιρεία ως μείζον παράγοντας στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και οι τάσεις του διεθνούς εμπορίου άρχισαν να διαφοροποιούνται εμφανώς σε σχέση με την παραδοσιακή ανταλλαγή προϊόντων μεταποίησης από τον Βορρά με πρώτες ύλες από τον Νότο.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, οπότε αναδείχθηκε η παγκόσμια πολιτική οικονομία (ΠΠΟ) ως μείζον υποπεδίο της μελέτης των διεθνών σχέσεων, οι μελετητές της έχουν παράγει μια τεράστια βιβλιογραφία, η οποία έχει βασιστεί σε μια

μεγάλη ποικιλία από θεωρίες και μεθόδους. Οι περισσότερες εισαγωγές στη μελέτη της ΠΠΟ έχουν διαιρέσει τις θεωρητικές προσεγγίσεις του αντικειμένου σε τρεις κατηγορίες: τον φιλελευθερισμό, τον εθνικισμό και τον μαρξισμό. Αυτή η τριπλή τυπολογία ελάχιστα χρησιμεύει σήμερα, με δεδομένη την επικάλυψη πολλών από τις προσεγγίσεις που κατατάσσονται σε διαφορετικές κατηγορίες, καθώς και το πλήθος θεωριών και μεθοδολογιών που εφαρμόζονται στη σύγχρονη μελέτη της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας.

Πρόλογος: Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση

Μια δεκαετία μετά την έλευσή της, η Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση ή, σύμφωνα με τον όρο που προτιμά το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, η «Μεγάλη Ύφεση», συνέχιζε να επηρεάζει σε βάθος την παγκόσμια οικονομία. Στην ευρωζώνη τα ποσοστά ανεργίας παρέμεναν διψήφια, ενώ στην Ελλάδα και την Ισπανία ήταν διπλάσια. Τα ποσοστά ανεργίας των νέων στις περισσότερες χώρες της ευρωζώνης ήταν διπλάσια από τον εθνικό μέσο όρο (<http://www.oecd.org/std/labour-stats/HUR-Mar16.pdf>). Στα μέσα του 2015 οι τράπεζες της ευρωζώνης εξακολουθούσαν να επιβαρύνονται με μη εξυπηρετούμενα δάνεια ύψους 900 δις € (IMF 2016: 33). Η Μεγάλη Ύφεση, όπως θα αναλύσουμε λεπτομερέστερα, φαινόταν να έχει θέσει την παγκόσμια οικονομία σε μια τροχιά μειωμένων επενδύσεων, μειωμένης μεγέθυνσης και μειωμένων εμπορικών συναλλαγών.

Η Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση πυροδοτήθηκε τον Σεπτέμβριο του 2008, όταν η αμερικανική εταιρεία χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών Lehman Brothers κατέθεσε αίτηση υπαγωγής σε καθεστώς προστασίας από τους πιστωτές της, στο πλαίσιο της μεγαλύτερης πτώχευσης στην ιστορία των Ηνωμένων Πολιτειών. Η είδηση προκάλεσε μαζικό ξεπούλημα μετοχών στη Γουόλ Στριτ και ο δείκτης Dow Jones έχασε πάνω από 500 μονάδες (4,4%), σημειώνοντας τη μεγαλύτερη πτώση του μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11 Σεπτεμβρίου 2001. Οι επιπτώσεις της πτώχευσης σύντομα άρχισαν να γίνονται αισθητές ανά τον κόσμο, σηματοδοτώντας την έναρξη της Παγκόσμιας Χρηματοπιστωτικής Κρίσης, όπως έγινε γνωστή. Το 2009 η παγκόσμια παραγωγή μειώθηκε κατά πάνω από 2%, σημειώνοντας για πρώτη φορά τόσο μεγάλη πτώση από τη δεκαετία του 1930· το δε διεθνές εμπόριο συρρικνώθηκε σχεδόν 40%. Παρόμοια κάμψη σημείωσαν οι εισροές **άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ)** (foreign direct investment – FDI).

Η πτώση της παγκόσμιας παραγωγής συγκάλυπτε ουσιαστικές διαφορές στις εθνικές και περιφερειακές επιδόσεις: οι βιομηχανικές οικονομίες ήταν ανάμεσα σε αυτές που δέχτηκαν το ισχυρότερο πλήγμα, καθώς η παραγωγή στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) μειώθηκε πάνω από 4%, ενώ η παραγωγή των Ηνωμένων Πολιτειών μειώθηκε κατά 3,2%. Από τις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες, τα ισχυρότερα πλήγματα τα δέχτηκαν οικονομίες όπως η Σιγκαπούρη και η Ταϊβάν, που ήταν περισσότερο εξαρτημένες από το διεθνές εμπόριο. Μολονότι η Κίνα και η Ινδία συνέχισαν να σημειώνουν ισχυρούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης (8,7% και 5,6% αντιστοίχως), η πτώση της τιμής του πετρελαίου κατά 36% και η πτώση των τιμών των εμπορευμάτων, πλην καυσίμων, κατά 19% το 2008, συνέπεια της μείωσης της

παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής, είχαν δυσμενέστατο αντίκτυπο σε πολλές λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες. Η παραγωγή στο Μεξικό μειώθηκε σχεδόν 7% και στη Βραζιλία 0,4%, ενώ οι ρυθμοί μεγέθυνσης στην Αφρική περιορίστηκαν από 5% το 2008 σε λιγότερο από 2% (όλα τα δεδομένα από IMF 2010b: Πίνακας 1.1). Η αξία των αφρικανικών εξαγωγών σε δολάρια συρρικνώθηκε κατά το ένα τρίτο το 2009 (Miller 2010).

Τα προβλήματα της Lehman Brothers προέκυψαν ως επί το πλείστον εξαιτίας της ανάμιξης της στην αγορά ενυπόθηκων δανείων μειωμένης εξασφάλισης (subprime). Η Lehman Brothers, όπως πολλές άλλες εταιρείες χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, είχε μεγάλη συμμετοχή στην τιτλοποίηση των συγκεκριμένων δανείων (βλέπε Πλαίσιο 1.1).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.1

Δάνεια μειωμένης εξασφάλισης και τιτλοποίηση

Ως «subprime» χαρακτηρίζονται τα δάνεια που η αγορά θεωρεί πως φέρουν υψηλότερο βαθμό κινδύνου απ' ό,τι συνηθίζεται. Κατά κανόνα οι σχετικές συμβάσεις συνάπτονται με δανειολήπτες που για διάφορους λόγους, οι οποίοι μπορεί να περιλαμβάνουν την περιορισμένη εμπειρία με λήψη δανείων, το κακό πιστωτικό ιστορικό ή το χαμηλό ή αναξιόπιστο εισόδημα, θεωρείται πως έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες από τον μέσο όρο να αθετήσουν τις υποχρεώσεις εξόφλησης των δανείων τους.

Για να αντισταθμίσουν τον αυξημένο κίνδυνο δανεισμού στην αγορά subprime, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα επωφελήθηκαν από την πρακτική της τιτλοποίησης, που είχε αρχικά αναπτυχθεί στη δεκαετία του 1970. Έως τότε, οι πάροχοι στεγαστικής πίστης κατά κανόνα κρατούσαν υπό την κατοχή τους τα δάνεια που είχαν χορηγήσει μέχρι να τα αποπληρώσουν οι δανειολήπτες: δηλαδή, επωμίζονταν όλο τον κίνδυνο του δανεισμού και συνήθως χρηματοδοτούσαν τα δάνεια με ίδιους πόρους. Καθώς, όμως, αυξανόταν η ζήτηση για στεγαστική πίστη και οι δανειστές άρχισαν να νοιάζονται όλο και περισσότερο για τον κίνδυνο, ανέπτυξαν την πρακτική (συχνά με τη συνδρομή άλλων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων) να ομαδοποιούν τα δάνεια στη συνέχεια τα

ομαδοποιημένα δάνεια χωρίζονταν σε μερίδια που πωλούνταν σε επενδυτές ως εμπορεύσιμοι τίτλοι (ομόλογα), οι οποίοι έφεραν σταθερό ή κυμαινόμενο επιτόκιο. Με αυτό τον τρόπο, όσοι επένδυαν σε αυτούς τους τίτλους αναλάμβαναν μεγάλο μέρος του κινδύνου που συνόδευε τα δάνεια. Η πρακτική της «τιτλοποίησης» (securitization) εξαπλώθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες στην Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1980.

Στη δεκαετία του 1990 και κατά την πρώτη δεκαετία του τρέχοντος αιώνα, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ανέπτυξαν ακόμα πιο εξελιγμένες μεθόδους ομαδοποίησης και μεταπώλησης δανείων. Άρχισε να εφαρμόζεται όλο και περισσότερο η πρακτική του χωρισμού επιμέρους τίτλων σε τμήματα (tranches), καθένα από τα οποία έφερε διαφορετικό επίπεδο κινδύνου: τα υψηλότερα τμήματα στοιχειοθετούσαν πρώτη απαίτηση επί οποιουδήποτε εισοδήματος θα εισέπραττε ο δανειστής· τα χαμηλότερα τμήματα θα ήταν τα πρώτα που θα απορροφούσαν τυχόν ζημιές. Στις αρχές του 2009 στην τιτλοποίηση αντιστοιχούσε περίπου το 28% των ανεξόφλητων πιστώσεων στις Ηνωμένες Πολιτείες: τα μεγέθη για το ΗΒ και την ευρωζώνη ήταν 14% και 6% αντιστοίχως (IMF 2009b: πλαίσιο 1.2).

Το γεγονός ότι τα προβλήματα που ξεκίνησαν από την αγορά στεγαστικών δανείων των Ηνωμένων Πολιτειών μπόρεσαν να βυθίσουν τον κόσμο στη χειρότερη ύφεση από τη δεκαετία του 1930, αποτελεί πανίσχυρη μαρτυρία του βαθμού ολοκλήρωσης

της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας. Τα προβλήματα του αμερικανικού χρηματοπιστωτικού τομέα γρήγορα μεταδόθηκαν σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα άλλων προηγμένων οικονομιών και κατόπιν στην «πραγματική» οικονομία, όταν οι τράπεζες περιέκοψαν τις χορηγήσεις τους (και, σε πολλές περιπτώσεις, χρειάστηκε να διασωθούν από τις κυβερνήσεις τους). Οι επιχειρήσεις (και τα νοικοκυριά) δεν διέθεταν χρηματοδοτικά κεφάλαια, όχι μόνο για να κάνουν επενδύσεις για το μέλλον, αλλά ούτε καν για να διεξάγουν τις καθημερινές τους δραστηριότητες. Η κάνουλα της χρηματοδότησης του διεθνούς εμπορίου στέρεψε. Η παγκόσμια οικονομία σύντομα έβαλε όπισθεν. Καθώς η παραγωγή επιβραδύνθηκε, η ζήτηση για πρώτες ύλες, καθώς και οι τιμές τους, υπέστησαν σημαντική πτώση. Καθώς η παραγωγή χτυπήθηκε από την πτώση των τιμών των εξαγωγών και την περικοπή των εισροών δημόσιου και ιδιωτικού δανεισμού, ο ρυθμός αύξησής της σε πολλές αναπτυσσόμενες οικονομίες είτε απέκτησε αρνητικό πρόσημο είτε έπεσε κάτω από τον ρυθμό πληθυσμιακής αύξησης. Η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμούσε ότι η ύφεση θα αύξανε κατά 65 εκατομμύρια τον αριθμό των ανθρώπων που ζουν υπό καθεστώς φτώχειας (βλέπε Κεφάλαιο 12 αυτού του βιβλίου, από τον Robert Hunter Wade), και θα καθυστέρουσε περαιτέρω την υλοποίηση των Αναπτυξιακών Στόχων της Χιλιετίας (βλέπε Κεφάλαιο 13 αυτού του βιβλίου από τη Nicola Phillips).

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (IMF 2010: xii) ανέφερε ότι το κόστος της διαγραφής επισφαλών δανείων από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα εξαιτίας της κρίσης ανήλθε σε περίπου 2,3 τρισεκατομμύρια \$ (συμπεριλαμβανομένων ενυπόθηκων δανείων 230 δις \$ μόνο στις ΗΠΑ) —επιβαρύνοντας τον δημόσιο κορβανά με ένα τεράστιο ποσό για την ανακεφαλαιοποίηση των συγκεκριμένων ιδρυμάτων. Επειδή οι κυβερνήσεις έπρεπε να εκδώσουν ομόλογα για να καλύψουν το κόστος διάσωσης των χρηματοδοτικών ιδρυμάτων, ο κίνδυνος ουσιαστικά μεταφέρθηκε από τους ισολογισμούς του ιδιωτικού στους ισολογισμούς του δημόσιου τομέα. Οι επιχειρήσεις διάσωσης με πόρους του δημοσίου, σε συνδυασμό με το κόστος των πακέτων τόνωσης της οικονομίας που εισήγαγαν οι περισσότερες χώρες για να καταπολεμήσουν την ύφεση, καθώς και σε συνδυασμό με την απότομη πτώση των φορολογικών εσόδων εξαιτίας της κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας, άφησε τα δημόσια οικονομικά των περισσότερων βιομηχανικών χωρών σε κακή κατάσταση. Το ΔΝΤ προέβλεπε ότι το μέσο δημοσιονομικό έλλειμμα στις βιομηχανικές χώρες θα ανερχόταν σε 10% του **ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος (ΑΕΠ)** (gross domestic product – GDP) το 2009 και στο 8,5% το 2010. Ως συνέπεια, ο λόγος δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ ξεπέρασε το 100% σε πολλές οικονομίες της ευρωζώνης, στις Ηνωμένες Πολιτείες και στην Ιαπωνία (όπου το 2012 ξεπερνούσε το 200%) (IMF 2012a: Πίνακας 2.1). Η απότομη αύξηση του δημόσιου χρέους απείλησε τις πιστοληπτικές διαβαθμίσεις κάποιων χωρών, ιδίως από τη νότια και ανατολική Ευρώπη, και έφερε όλες τις κυβερνήσεις αντιμέτωπες με το πρόβλημα του πώς θα επιτύγχαναν συμφωνία εσόδων και εξόδων στο μέλλον.

Σε ό,τι αφορούσε αρκετές κρίσιμες παραμέτρους, η ύφεση επέφερε μια κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας πιο απότομη από εκείνη της δεκαετίας του 1930. Κατά το πρώτο έτος της ύφεσης η παγκόσμια παραγωγή και το παγκόσμιο εμπόριο

μειώθηκαν με πολύ πιο ραγδαίους ρυθμούς απ' ό,τι στη δεκαετία του 1930. Ομοίως, οι παγκόσμιες αγορές μετοχών σημείωσαν ακόμα πιο απότομη πτώση – κατά 50% τους πρώτους 12 μήνες (έναντι πτώσης λίγο μεγαλύτερης του 10% στη δεκαετία του 1930) (Eichengreen and O'Rourke 2010). Η μεγαλύτερη διαφορά, ωστόσο, της ύφεσης σε σχέση με τη δεκαετία του 1930 ήταν ότι η αρχική κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας δεν ήταν τόσο παρατεταμένη —καθώς η ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου, της παραγωγής και των αγορών μετοχών ξεκίνησε το δεύτερο εξάμηνο του 2009 και καθαυτή αντανάκλωσε την αποτελεσματικότητα της συντονισμένης αντίδρασης σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο (βλέπε παρακάτω).

Ένας από τους λόγους για τους οποίους η ύφεση που ξεκίνησε το 2008 ήταν τόσο έντονη ήταν ότι, σε αντίθεση με προηγούμενες μεταπολεμικές κρίσεις της οικονομικής δραστηριότητας, όλες οι περιφέρειες του κόσμου βρέθηκαν ταυτόχρονα σε πτωτική τροχιά. Η έκταση της κρίσης κατέδειξε ότι πως τα τελευταία χρόνια η αλληλεξάρτηση δεν έχει μεταβληθεί μόνο ποσοτικά, αλλά και ποιοτικά. Όπως επισήμανε ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (ΠΟΕ), η ραγδαία εξάπλωση της ύφεσης παγκοσμίως προκλήθηκε εν μέρει από την αυξανόμενη παρουσία παγκόσμιων αλυσίδων εφοδιασμού στο εμπόριο των διαφόρων χωρών (βλέπε Κεφάλαιο 7 αυτού του βιβλίου από τον Eric Thun). Καθώς τα συστατικά μέρη διασχίζουν πολλές φορές τα εθνικά σύνορα προτού ένα μεταποιημένο προϊόν φτάσει στον τελικό προορισμό του, κάθε πτώση στις κυριότερες παγκόσμιες αγορές τελικών προϊόντων σύντομα επηρεάζει το εμπόριο —και στη συνέχεια την απασχόληση— σε άλλα μέρη του κόσμου. Επιπλέον, η έκταση της ύφεσης και η τεράστια ταχύτητα με την οποία επηρεάστηκαν όλες οι περιφέρειες του κόσμου, έφερναν τόσο την εθνική, όσο και τη διεθνή διακυβέρνηση αντιμέτωπες με πρακτικές, αλλά και εννοιολογικές προκλήσεις. Σε ό,τι αφορούσε τα παγκόσμια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Παγκόσμια Τράπεζα), η διακοπή του ιδιωτικού και δημόσιου δανεισμού έθετε σε σοβαρό κίνδυνο τις προσπάθειές τους να ελαχιστοποιήσουν τον αντίκτυπο της ύφεσης στις αναπτυσσόμενες οικονομίες (και έφερνε στο φως την ανεπάρκεια των μέσων που είχαν στη διάθεσή τους για την καταπολέμησή της).

Ελάχιστοι παρατηρητές είχαν προβλέψει την ύφεση (ή τουλάχιστον την έντασή της). Η παγκόσμια οικονομία είχε απολαύσει μια σταθερή και παρατεταμένη άνθηση, και συνέχιζε να βρίσκεται σε ανοδική τροχιά, παρά το σκάσιμο της φούσκας των εταιρειών dot.com και το σοκ των τρομοκρατικών επιθέσεων του 2001. Για τους μελετητές της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας, ωστόσο, το ενδεχόμενο να διακοπούν, ή ακόμα και να αντιστραφούν, οι διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης δεν θα έπρεπε να αποτελεί έκπληξη (βλέπε Κεφάλαιο 10 από τον Anthony McGrew σε αυτό το βιβλίο). Τα αίτια της συγκεκριμένης κρίσης ήταν παρόμοια με τα αίτια κρίσεων που είχαν πλήξει παλαιότερα την υφήλιο (αν και με κάποιες καινούργιες τροπές, που αντανάκλωσαν κάποιες πτυχές της σύγχρονης χρηματοπιστωτικής παγκοσμιοποίησης).

Η ύφεση πυροδοτήθηκε από το σκάσιμο μιας φούσκας στην τιμή ενός περιουσιακού στοιχείου —στη συγκεκριμένη περίπτωση, τις φουσκωμένες τιμές στην αγορά κατοικίας των ΗΠΑ. Ο όρος «φούσκα» πλάστηκε το 1720 στο Ηνωμένο Βασίλειο,

μετά την κατάρρευση της South Sea Company και την ψήφιση, την ίδια χρονιά, του «Bubble Act» (νόμου περί φούσκας) —ή πιο επίσημα της «Πράξης περί του περιορισμού της υπερβολικής και αδικαιολόγητης πρακτικής της συγκέντρωσης χρημάτων μέσω της εθελουσίας υποστήριξης της τέλεσης έργων επικίνδυνων για το εμπόριο και τους υπηκόους του Ηνωμένου Βασιλείου». Όπως και σε προηγούμενες κρίσεις, η κατάρρευση της φούσκας στις τιμές των περιουσιακών στοιχείων προκάλεσε πανικό μεταξύ των επενδυτών, η αβεβαιότητα των οποίων περί του αν θα έπαιρναν πίσω τα χρήματα που είχαν πληρώσει, μεταξύ άλλων, για κατοικίες, τους έκανε να εγκαταλείψουν άρον άρον την αγορά (βλέπε Κεφάλαιο 9 από τον Louis W. Pauly). Ο πανικός των επενδυτών είχε επιδεινώσει σε μεγάλο βαθμό την άλλη μεγάλη χρηματοπιστωτική κρίση που είχε επηρεάσει την παγκόσμια οικονομία την προηγούμενη εικοσιπενταετία —την κρίση που χτύπησε την Ανατολική Ασία τη διετία 1997/98 (Noble and Ravenhill 2000, Radelet and Sachs 2000). Και, όπως συνέβη και σε προηγούμενα κραχ, η φούσκα σχετιζόταν με συμπεριφορές που είτε ήταν εκτός νόμου είτε ήταν ασφαλώς αντίθετες με το πνεύμα του —στην έκθεση των 2.200 σελίδων που εξέδωσε τον Μάρτιο του 2010 ο Anton R. Valukas, ο ερευνητής που διορίστηκε από την ομοσπονδιακή υπηρεσία διαχείρισης πτωχεύσεων των ΗΠΑ για να διερευνήσει τα αίτια της πτώχευσης της Lehman, λόγου χάρη, διαπιστωνόταν ότι η Lehman είχε χρησιμοποιήσει λογιστικές ταχυδακτυλουργίες για να συγκαλύψει την έκταση των επισφαλών δανείων της (de la Merced and Sorkin 2010). Οι υπερβολές της «παράλογης ευφορίας» που είχε κυριεύσει τον χρηματοπιστωτικό τομέα κατά την περίοδο που προηγήθηκε της χρηματοπιστωτικής κρίσης έχουν αποθανατιστεί με αξιοσημείωτο τρόπο σε πλήθος κινηματογραφικές ταινίες, μεταξύ των οποίων οι *Inside Job*, *Το μεγάλο σορτάρισμα*, και *Ο λύκος της Γουόλ Στρίτ*.

Η παγκοσμιοποίηση της χρηματοδότησης εισήγαγε κάποια πρωτοφανή στοιχεία στη χρηματοπιστωτική κρίση. Η ανάπτυξη της χρηματοπιστωτικής διαμεσολάβησης, σημαντική πτυχή της οποίας ήταν η τιτλοποίηση των ενυπόθηκων δανείων, είχε δύο σημαντικές συνέπειες. Πρώτον, ένα πρόβλημα που αρχικά ήταν εθνικό (η αθέτηση πληρωμών επί των ενυπόθηκων δανείων στις ΗΠΑ) σύντομα μεταμορφώθηκε σε παγκόσμια κρίση. Τα νέα χρηματοπιστωτικά μέσα με κάλυμμα ενυπόθηκα δάνεια είχαν διατεθεί παγκοσμίως από αμερικανικές και ευρωπαϊκές επενδυτικές τράπεζες —ως συνέπεια, όταν έσκασε η φούσκα, διάφοροι θεσμικοί επενδυτές, που κυμαίνονταν από τοπικά δημοτικά συμβούλια στην Αυστραλία και τη Νορβηγία μέχρι το συνταξιοδοτικό ταμείο της Μητροπολιτικής Αστυνομίας του Λονδίνου, υπέστησαν σημαντικές ζημιές. Σε ένα περιβάλλον χαμηλού πληθωρισμού, οι επενδυτές αυτοί είχαν προσελκύσει από χρηματοπιστωτικά μέσα που πρόσφεραν δυναμικά υψηλότερες αποδόσεις από εκείνες που πρόσφεραν κάποιες πιο οικείες επενδύσεις και, με αυτό τον τρόπο, είτε είχαν αφηγήσει είτε δεν είχαν καταλάβει τους συνεπαγόμενους κινδύνους.

Δεύτερον, η περιπλοκότητα των νέων χρηματοπιστωτικών μέσων επέτεινε το πρόβλημα του πανικού, εξαιτίας της αβεβαιότητας που ανέκυψε στο πλαίσιο των συναλλαγών ανάμεσα σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (για μια λεπτομερή ανάλυση των νέων «δομημένων χρηματοπιστωτικών προϊόντων» βλέπε IMF 2008: Κεφ. 2). Τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα δυσκολεύονταν πάρα πολύ να προσδιορίσουν ποιες

ακριβώς ήταν οι υποχρεώσεις τους. Μόλις γενικεύτηκε ο πανικός, δεν ήταν διόλου πρόθυμα να δανείσουν το ένα το άλλο —και εδώ προστέθηκε στην εξίσωση μία ακόμα παράμετρος της χρηματοοικονομικής παγκοσμιοποίησης: η αυξανόμενη εξάρτηση του τραπεζικού δανεισμού από δανειακά κεφάλαια προερχόμενα από τη διεθνή αγορά χονδρικής τραπεζικής και όχι από τις καταθέσεις ή τα κεφάλαια των ίδιων των τραπεζών. Η πιο ακραία περίπτωση ήταν εκείνη της Ισλανδίας, οι τράπεζες της οποίας είχαν αποτελέσει την κύρια πηγή του διεθνούς χρέους της, που, σύμφωνα με εκτιμήσεις, ανερχόταν το 2008 σε 276.622 \$ ανά κάτοικο. Μόνο τη διετία 2008/09 οι τρεις μεγαλύτερες τράπεζες της Ισλανδίας είχαν ληξιπρόθεσμες δανειακές υποχρεώσεις 11 δις €, ποσό που πλησίαζε το ετήσιο ΑΕΠ της χώρας (Brogger 2008). Όταν φάνηκε ότι δεν υπήρχε διαθέσιμη χρηματοδότηση, οι τράπεζες κατέρρευσαν. Τα χρέη ήταν τόσο μεγάλα ώστε να είναι αδύνατη η διάσωση των ιδιωτικών τραπεζών από την κεντρική τράπεζα της χώρας, ενώ οι ζημιές του χρηματοπιστωτικού τομέα αναμενόταν να φτάσουν τα 90 δις \$ (Wade 2009b). Η απορρύθμιση του χρηματοπιστωτικού τομέα στην Ισλανδία είχε, σύμφωνα με τα λόγια του Robert Wade, δημιουργήσει ένα «προαναγγεληθέν ατύχημα» (Wade 2009 b: 14). Η αξία του ισλανδικού νομίσματος έναντι του ευρώ μειώθηκε πάνω από το ήμισυ κατά τη διάρκεια του 2008. Η Ισλανδία μπορεί να αποτέλεσε την πιο ακραία περίπτωση, αλλά παρόμοιες περιπτώσεις απερισκεπτης συμπεριφοράς ήταν συνηθισμένες στην Ευρώπη (ιδίως στο ΗΒ) και τις Ηνωμένες Πολιτείες (τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα στις περισσότερες από τις υπόλοιπες περιφέρειες της υφηλίου είχαν ακολουθήσει πιο συντηρητικές προσεγγίσεις, εν μέρει επειδή υπήρχαν καλύτερα ρυθμιστικά πλαίσια, τα οποία είχαν καθιερωθεί ως απάντηση στις κρίσεις των δεκαετιών του 1980 και του 1990).

Η ύφεση υπονόμωσε κάθε θριαμβολογική σκέψη ότι οι κυβερνήσεις είχαν μάθει να δαμάζουν τους παράγοντες που διέπουν την επιχειρηματική δραστηριότητα ή, γενικότερα, τις κυκλικές κυμάνσεις της οικονομίας, ή ότι οι αρρυθμιστές αγορές θα παρήγαγαν βέλτιστα αποτελέσματα. Ένα εντυπωσιακό γνώρισμα της αρχικής αντίδρασης των κυβερνήσεων στην ύφεση ήταν η αναγνώριση της ανεπάρκειας των προηγούμενων προσεγγίσεων πολιτικής, ιδίως στον τομέα της ρύθμισης του χρηματοπιστωτικού τομέα («Μείζονες αστοχίες του χρηματοπιστωτικού τομέα και της χρηματοπιστωτικής ρύθμισης και εποπτείας αποτέλεσαν θεμελιώδη αίτια της κρίσης» παραδεχόταν η Ομάδα των Είκοσι (G20) ηγετών στο ανακοινωθέν της διάσκεψης κορυφής του Λονδίνου (G20 2009a: 13)). Μια από τις προκλήσεις που αντιμετώπιζαν οι κυβερνήσεις την επαύριον της χρηματοπιστωτικής κρίσης αφορούσε τη βελτίωση της ρύθμισης του χρηματοπιστωτικού συστήματος και τη λήψη αποφάσεων για το πώς θα μπορούσε καλύτερα να καταστεί δυνατή σε εθνικό, περιφερειακό ή παγκόσμιο επίπεδο.

Η ύφεση αποτέλεσε το έναυσμα για άνευ προηγούμενου παρεμβάσεις πολιτικής σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, και απέφερε σημαντικές αλλαγές στην παγκόσμια οικονομική διακυβέρνηση — καθώς η G20 αναδείχτηκε σε κύριο διακυβερνητικό όργανο παγκόσμιας οικονομικής διαχείρισης (Πλαίσιο 1.2). Η κρίση συνοδεύτηκε, επίσης, από την αναζωογόνηση του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, όταν η

G20 συμφώνησε να διαθέσει επιπλέον 850 δις \$ στα **διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (ΔΧΙ)** (international financial institutions – IFI) και να ταχθεί υπέρ μιας πιο ευέλικτης προσέγγισης από πλευράς Ταμείου έναντι χωρών που αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα (βλέπε Κεφάλαιο 8 του Eric Helleiner).

Σε εθνικό επίπεδο, οι περισσότερες οικονομίες της G20 υλοποίησαν πακέτα τόνωσης της δραστηριότητας, τα οποία, σύμφωνα με εκτιμήσεις του ΔΝΤ, ισοδυναμούσαν με το 1,5% του ΑΕΠ τους το 2009 και με το 1,25% το 2010. Οι μισές από τις χώρες της G20 μείωσαν τους φόρους εισοδήματος φυσικών προσώπων· το ένα τρίτο των χωρών προχώρησε σε μειώσεις έμμεσων φόρων, όπως ο φόρος προστιθέμενης αξίας και οι φόροι κατανάλωσης. Τα τρία τέταρτα των μελών της G20 αύξησαν την κρατική δαπάνη για υποδομές, κυρίως για δίκτυα μεταφορών IMF 2009a: 18). Πολλές χώρες αύξησαν και τις δαπάνες για προγράμματα υποστήριξης των πλέον ευπαθών ομάδων. Η συντονισμένη διεθνής αντίδραση ήταν ενδεικτική του πόσο είχε μεταβληθεί η διακυβέρνηση της παγκόσμιας οικονομίας από την εποχή της μεγάλης οικονομικής κρίσης της δεκαετίας του 1930. Και παρόλο που οι κυβερνήσεις εφάρμοζαν μέτρα με στόχο την τόνωση των τοπικών βιομηχανιών, αποφεύχθηκε η ευρέως διαδεδομένη χρήση πολιτικών προστατευτισμού με στόχο την ισχυροποίηση σε βάρος των ανταγωνιστών, που είχε αποτελέσει χαρακτηριστικό γνώρισμα της δεκαετίας του 1930. Οι ηγέτες της G20 δεσμεύτηκαν επανειλημμένα να μη θεσπίσουν μέτρα προστατευτισμού ή περιορισμούς στις επενδύσεις. Σύμφωνα με τον ΠΟΕ, οι περιορισμοί στις εμπορικές συναλλαγές που επιβλήθηκαν μετά την κρίση επηρέασαν μόλις το 4,1% των παγκόσμιων εισαγωγών εμπορευμάτων (παράθεση σε World Bank 2015 c: 173). Το 2011 η αξία του παγκόσμιου εμπορίου και της παγκόσμιας παραγωγής (αλλά όχι και των άμεσων ξένων επενδύσεων) είχε επανέλθει στα προ κρίσης επίπεδα. Αυτή η απρόσμενα ραγδαία ανάκαμψη καταδεικνυε, σύμφωνα με έναν σχολιαστή, ότι «το σύστημα λειτουργούσε» (Drezner 2014).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.2

Η G20

Η Ομάδα των Είκοσι (G20) υπουργών Οικονομικών και διοικητών κεντρικών τραπεζών συστάθηκε το 1999, μετά τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις που είχαν κατά κύριο λόγο πλήξει την Ανατολική Ασία, αλλά εξαπλώθηκαν και σε άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες, προκειμένου να φέρει κοντά «συστημικά σημαντικές» βιομηχανικές και αναπτυσσόμενες οικονομίες για να συζητήσουν καίρια ζητήματα της παγκόσμιας οικονομίας. Η εναρκτήρια συνάντηση της G20 πραγματοποιήθηκε στις 15 και 16 Δεκεμβρίου 1999, στο Βερολίνο.

Η ομάδα των 20 περιλαμβάνει την Αργεντινή, την Αυστραλία, τη Βραζιλία, τη Γαλλία,

τη Γερμανία, τη Δημοκρατία της Κορέας, το Ηνωμένο Βασίλειο, τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ιαπωνία, την Ινδία, την Ινδονησία, την Ιταλία, τον Καναδά, την Κίνα, το Μεξικό, τη Νότιο Αφρική, τη Ρωσία, τη Σαουδική Αραβία, και την Τουρκία. Το εικοστό μέλος της G20 είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία εκπροσωπείται από την εκ περιτροπής Προεδρία του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Για να διευκολύνεται ο συντονισμός της πολιτικής με τα παγκόσμια χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, στις συσκέψεις της G20 συμμετέχουν *ex officio* ο γενικός διευθυντής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και ο πρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας, καθώς και οι πρόεδροι της Διεθνούς Νομισματικής

και Χρηματοπιστωτικής Επιτροπής και της Αναπτυξιακής Επιτροπής του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας.

Η G20 παρέμεινε μια σχετικά αφανής και χαμηλών τόνων συνάθροιση υπουργών Οικονομικών και επικεφαλής κεντρικών τραπεζών μέχρι την ύφεση του 2008, όταν τον Νοέμβριο εκείνου του έτους διεξήχθη στην Ουάσιγκτον η εναρκτήρια σύσκεψη των πολιτικών ηγετών της. Ο προβιβασμός της G20 σε επίπεδο διάσκεψης κορυφής αποτέλεσε αναγνώριση από πλευράς των ηγετών των κύριων βιομηχανικών χωρών ότι η δική τους συνάθροιση (η Ομάδα των Οκτώ (G8) – βλέπε παρακάτω) δεν ήταν αρκετά αντιπροσωπευτική ώστε να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τα προβλήματα μιας ολοένα και πιο παγκοσμιοποιούμενης οικονομίας. Συγκεκριμένα, αποτέλεσε αναγνώριση της αυξανόμενης σημασίας των μεγαλύτερων αναπτυσσόμενων οικονομιών —ιδίως της Κίνας, της Ινδίας και της Βραζιλίας. Στη σύσκεψή τους στο Πίτσμπουργκ τον Σεπτέμβριο του 2009 οι ηγέτες της G20 επισημοποίησαν το στάτους της, ανακοινώνοντας ότι «η G20 είναι το πρώτο τη τάξει φόρουμ για τη διεθνή οικονομική συνεργασία μας» (G20 2009b: para. 19).

Η Ομάδα των Επτά (G7) βιομηχανικών χωρών είχε συσταθεί το 1975 και αποτε-

λούσε την πρώτη μιας σειράς από ετήσιες συσκέψεις, στο πλαίσιο των οποίων πολιτικοί και αξιωματούχοι από τις κορυφαίες οικονομίες του κόσμου συζητούσαν για ζητήματα σχετικά με τον συντονισμό της μακροοικονομικής πολιτικής, το εμπόριο, τις οικονομικές πολιτικές και τις σχέσεις με τις αναπτυσσόμενες χώρες.

Στην αρχική σύσκεψη, στο Ραμπουιγέ της Γαλλίας, ήταν παρούσες έξι χώρες: η Βρετανία, η Γαλλία, η (Δυτική) Γερμανία, η Ιταλία, η Ιαπωνία και οι Ηνωμένες Πολιτείες. Ο Καναδάς εντάχθηκε στην ομάδα στη δεύτερη διάσκεψή της το 1976. Το 1977 η ομάδα έκανε δεκτή τη συμμετοχή εκπροσώπου της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Από το 1994 και μετά η G7 συνερχόταν με την παρουσία εκπροσώπων της Ρωσίας σε κάθε σύσκεψη στη διάσκεψη του Μπέρμιγχαμ το 1998 η Ρωσία αναγνωρίστηκε ως πλήρες μέλος, με αποτέλεσμα η G7 να μετασχηματιστεί σε G8. Στις 24 Μαρτίου 2014 οι αρχικές χώρες μέλη της G7 ψήφισαν υπέρ της αναστολής της ιδιότητας μέλους της Ρωσίας, ως αντίδραση στην προσάρτηση της Κριμαίας από πλευράς της. Η G7 συνεχίζει να υφίσταται παράλληλα με την G20.

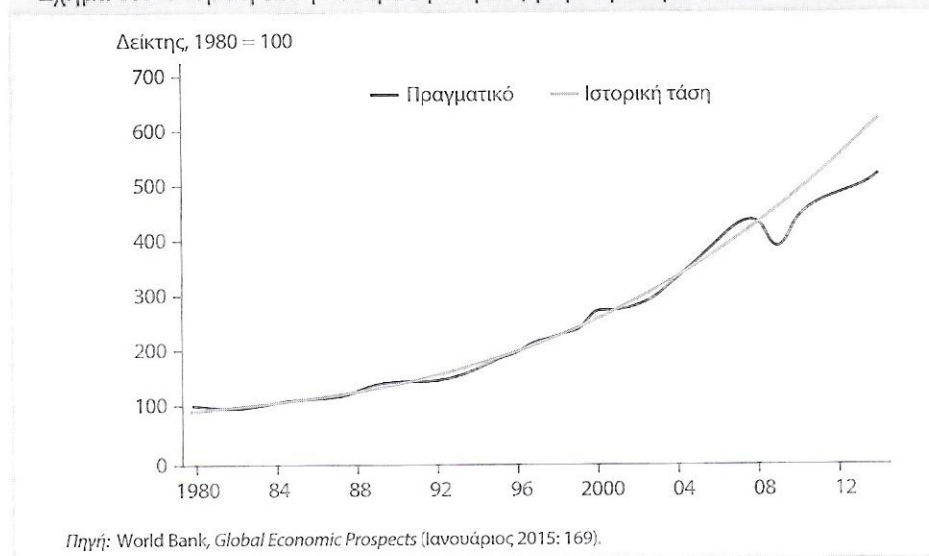
Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την G20, βλέπε www.g20.org, για την G7/G8, βλέπε www.g7.utoronto.ca

Για κάποιους παρατηρητές, ωστόσο, ιδίως από την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, η παγκόσμια ύφεση όντως αντανακλούσε μια διάσταση των πολιτικών ισχυροποίησης έναντι των ανταγωνιστών, η οποία είχε τουλάχιστον εξίσου σημαντική συνεισφορά στην ύφεση με τις ρυθμιστικές αποτυχίες: τη διόγκωση των ανισορροπιών στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές και πληρωμές, την οποία απέδιδαν κυρίως στη σταθερή απόφαση της Κίνας να αποφύγει τη ραγδαία ανατίμηση του νομίσματός της έναντι του δολαρίου ΗΠΑ. Ένα από τα καθήκοντα που ανέθεσε η G20 στο ΔΝΤ είναι να αναλύσει «κατά πόσον τα μέτρα πολιτικής που εφαρμόζονται από επιμέρους χώρες της G20 είναι συλλογικά συμβατά με πιο διατηρήσιμες και ισορροπημένες τροχιές της παγκόσμιας οικονομίας» (G20 2009 b: παρ. 7), έναν συντονιστικό ρόλο τον οποίο το ΔΝΤ έχει αποτύχει παταγωδώς να επιτελέσει από τότε που ιδρύθηκε. Καθώς μία δεκαετία μετά την έλευση της κρίσης οι αργοί ρυθμοί μεγέθυνσης διατηρούνταν σε πολλές βιομηχανικές οικονομίες, οι κυβερνήσεις αρκετών μεγάλων οικονομιών αποπειράθηκαν να συμπέσουν τις συναλλαγματικές ισοτιμίες τους σε μια προσπάθεια να τονώσουν τη ζήτηση για τις εξαγωγές τους —ανησυχητική στροφή προς τις πολιτικές ισχυροποίησης έναντι των ανταγωνιστών που είχαν επιδεινώσει ακόμα περισσότερο τη Μεγάλη Οικονομική Κρίση της δεκαετίας του 1930.

Μια δεκαετία μετά την έλευση της Παγκόσμιας Χρηματοπιστωτικής Κρίσης αυξάνονταν συνεχώς οι φόβοι πως είχε προκαλέσει μια μεσοπρόθεσμη καθοδική στροφή της παγκόσμιας οικονομικής μεγέθυνσης (Σχήμα 1.1). Η υστέρηση του παγκόσμιου ΑΕΠ σε σχέση με το επίπεδο στο οποίο θα βρισκόταν, αν οι μετά την κρίση ρυθμοί μεγέθυνσης ήταν αντίστοιχοι του μακροπρόθεσμου προ κρίσης μέσου όρου, ξεπερνούσε το 4,5%. Μετά από μια απότομη ανάκαμψη αμέσως μετά την κρίση, ο ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου ΑΕΠ ακολουθεί πτωτική τάση (Σχήμα 1.2). Τα διεθνή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έχουν επανειλημμένα αναφερθεί στις επιδόσεις της παγκόσμιας οικονομίας κατά τα έτη μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση χαρακτηρίζοντάς τις απογοητευτικές και «ασήμαντες». Το Σχήμα 1.2 δείχνει ότι πτωτική τάση παρατηρείται και σε ό,τι αφορά τον ρυθμό αύξησης του παγκόσμιου εμπορίου.

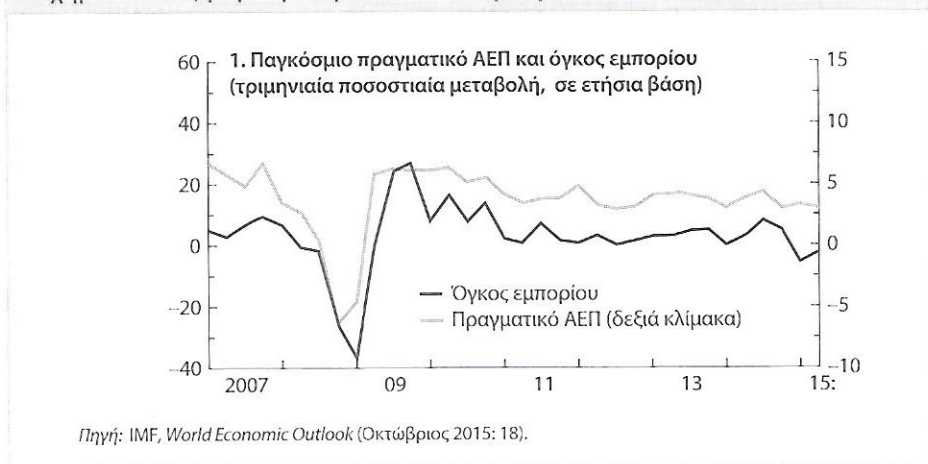
Οι λόγοι για τους οποίους η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση ίσως έχει επιφέρει μετατόπιση των ρυθμών μεγέθυνσης προς τα κάτω είναι πολλοί και διάφοροι. Τα ποσοστά επένδυσης σε πολλές οικονομίες έχουν μειωθεί μετά τη διετία 2008-9. Αυτή η κάμψη οφείλεται σε διάφορους παράγοντες. Σε αρκετές οικονομίες οι επιχειρήσεις, ιδίως οι μικρομεσαίες, δυσκολεύονται όλο και περισσότερο να αντλήσουν κεφάλαια, επειδή οι δανειστές χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη αποστροφή ως προς τον κίνδυνο. Ο συντηρητισμός στη χορήγηση δανείων έχει ενισχυθεί και από τις νέες διεθνείς αρχές που διέπουν την κεφαλαιακή επάρκεια των τραπεζών (το Σύμφωνο Βασιλείας III – βλέπε Pauly, Κεφάλαιο 9 αυτού του βιβλίου), που υποχρεώνουν τις τράπεζες να διατηρούν υψηλότερο λόγο ρευστοποιήσιμων περιουσιακών στοιχείων υψηλής ποιότητας προς εκροές ταμειακών διαθεσίμων σε σχέση με το παρελθόν. Οι επιχειρήσεις είναι πλέον απρόθυμες να επενδύσουν σε ένα περιβάλλον μειωμένης καταναλωτικής ζήτησης, το οποίο σε κάποιες χώρες επιδεινώνεται ακόμα περισσότερο από τον φόβο του αποπληθωρισμού (την προσδοκία ότι οι τιμές θα μειωθούν στο μέλλον). Συνολικά, οι άμεσες ξένες επενδύσεις παραμένουν πολύ κάτω

Σχήμα 1.1 Ιστορική τάση και πρόσφατη αύξηση παγκόσμιου ΑΕΠ

από τα προ χρηματοπιστωτικής κρίσης υψηλά τους επίπεδα (UNCTAD 2015b). Τα τρέχοντα μειωμένα επίπεδα δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη μπορεί στο μέλλον να οδηγήσουν σε μειωμένα επίπεδα καινοτομίας και παραγωγικότητας. Η ανεργία ενδέχεται να ενθαρρύνει κάποιους εργαζομένους να αποχωρήσουν μόνιμα από το εργατικό δυναμικό.

Σχήμα 1.2 Αύξηση παγκόσμιου ΑΕΠ και εμπορίου (%)

Μεγάλο μέρος της επιβράδυνσης του παγκόσμιου εμπορίου αφορούσε αναπτυσσόμενες οικονομίες. Οι πρόσφατες οικονομικές επιδόσεις τους, ωστόσο, δείχνουν ότι η απόδοσή τους δεν περιορίστηκε μόνο από τη χρηματοπιστωτική κρίση, αλλά και από άλλους παράγοντες. Η αρχική αισιοδοξία σχετικά με την ταχύτητα με την οποία θα ανέκαμπταν οι αναπτυσσόμενες χώρες από την κρίση μετατράπηκε σε απαισιοδοξία εξαιτίας των αργών ρυθμών μεγέθυνσης σε κάποιες από τις κυριότερες αγορές τους (κυρίως την Ευρώπη και την Κίνα), την απόσυρση κεφαλαίων από τις κεφαλαιαγορές τους και την πτώση στις τιμές των εμπορευμάτων μετά τα μέσα του 2011. Στην περίπτωση αυτή ιδιαίτερα σημαντικός ήταν ο ρόλος της Κίνας, ο οποίος αντανακλούσε τις σημαντικές αλλαγές στην κατανομή της οικονομικής επιρροής που εξετάζονται στο δεύτερο μέρος αυτού του κεφαλαίου. Από το 2003 μέχρι το 2008, η κατανάλωση μετάλλων στην Κίνα αυξανόταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 16%, ο οποίος αντιστοιχούσε στο 80% της αύξησης της παγκόσμιας ζήτησης. Στην Κίνα σήμερα αναλογεί το ήμισυ της παγκόσμιας κατανάλωσης κοινών μετάλλων, ενώ από μόνη της η χώρα είναι υπεύθυνη για το ήμισυ της παγκόσμιας παραγωγής χάλυβα (MF 2015c: 41). Η επιβράδυνση του ρυθμού οικονομικής μεγέθυνσης της Κίνας στα μέσα της δεύτερης δεκαετίας του αιώνα μας έχει επηρεάσει τις οικονομίες των αναπτυσσόμενων χωρών τόσο άμεσα (μέσω της μείωσης της ζήτησης για τις εξαγωγές τους), όσο και έμμεσα (μέσω της συμπίεσης των τιμών των εμπορευμάτων). Η Παγκόσμια Τράπεζα εκτιμά, λόγω χάρη, ότι μια πτώση του ρυθμού μεγέθυνσης στην Κίνα κατά 1% οδηγεί σε κάμψη του ρυθμού μεγέθυνσης κατά 0,6% στη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική (World Bank 2015 c: 78).

Η Παγκόσμια Χρηματοπιστωτική Κρίση και οι αντιδράσεις της διεθνούς κοινότητας σε αυτήν αποτελούν εξαιρετικά παραδείγματα για πολλά από τα κεντρικά θέματα αυτού του βιβλίου:

- για την αυξανόμενη αλληλεξάρτηση των χωρών στο πλαίσιο μιας οικονομίας που παγκοσμιοποιείται
- για την ευπάθεια του σύγχρονου παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού συστήματος σε περιοδικές κρίσεις
- για την ταχύτητα με την οποία οι εξελίξεις σε ένα τμήμα της παγκόσμιας οικονομίας μεταδίδονται σε άλλα
- για την αυξημένη σημασία των δρώντων του ιδιωτικού τομέα στη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία, ιδίως στον χρηματοπιστωτικό τομέα
- για το πώς οι κρίσεις αποτελούν το έναυσμα προκειμένου να επιδιώξουν οι κυβερνήσεις να συνεργαστούν για τη ρύθμιση των διεθνών αγορών — αλλά ταυτόχρονα τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα κράτη σε ό,τι αφορά τον αποτελεσματικό συντονισμό της συμπεριφοράς τους
- για τη σπουδαιότητα και τον εξελισσόμενο ρόλο των διεθνών θεσμών σε ό,τι αφορά την αντίδραση στις κρίσεις
- για τον τρόπο με τον οποίο η αυξημένη ένταση των χρηματοπιστωτικών κρίσεων επηρεάζει τη φτώχεια και την ανισότητα.

Αν και, όπως θα καταστεί σαφές σε παρακάτω κεφάλαια, οι συγγραφείς αυτού του βιβλίου διατηρούν διάφορες απόψεις σε ό,τι αφορά το ερώτημα περί του αν όντως υπάρχει «παγκόσμια» οικονομία, όλοι θα παραδέχονταν ότι ζούμε σε μια οικονομία που παγκοσμιοποιείται και η οποία παρουσιάζει ουσιώδεις διαφορές από οτιδήποτε είχε προηγουμένως βιώσει ο κόσμος. Η επόμενη ενότητα παρουσιάζει συνοπτικά πώς εξελίχθηκε η παγκόσμια οικονομία, ώστε να φτάσει στη σημερινή της κατάσταση.

Η παγκόσμια οικονομία πριν από το 1914

Οι περισσότεροι ιστορικοί συμφωνούν ότι η σύγχρονη παγκόσμια οικονομία γεννήθηκε στα τέλη του 15^{ου} και στον 16^ο αιώνα. Κατά κύριο λόγο αποτέλεσε αντίδραση στη βύθιση της οικονομικής κρίσης που σημειωνόταν εντός των φεουδαρχικών συστημάτων, καθώς μειωνόταν η παραγωγικότητα της γεωργίας (Wallerstein 1974). Ήταν μια περίοδος κατά την οποία κάποιοι απόλυτοι μονάρχες της Δυτικής Ευρώπης προσπάθησαν να επεκτείνουν τα όρια των αγορών, επιδιώκοντας να παγιώσουν την ισχύ τους έναντι εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών. Σε αυτή την εποχή του **μερκαντιλισμού**, (mercantilism) η πολιτική ισχύς εξομοιωνόταν με τον πλούτο και ο πλούτος με την ισχύ (Viner 1948). Ο πλούτος, με τη μορφή χρυσού που προέκυπτε από τα εμπορικά πλεονάσματα ή κατασχόταν από εχθρούς, έδινε στους μονάρχες τη δυνατότητα να οικοδομούν τον διοικητικό μηχανισμό των κρατών τους και να χρηματοδοτούν τη δημιουργία στρατιωτικών δυνάμεων. Η νέα συγκέντρωση στρατιωτικής ισχύος μπορούσε να προβάλλεται, εσωτερικά και εξωτερικά, για την απόσπαση περαιτέρω πόρων. Η εδραίωση του κράτους πήγαινε χέρι χέρι με την

επέκταση των αγορών. Σταδιακά, τα περισσότερα μέρη του κόσμου παγιδεύτηκαν στο δίκτυο μιας ευρωκεντρικής οικονομίας, ως προμηθευτές πρώτων υλών και ειδών «πολυτελείας». Η Βρετανία υιοθέτησε εσωτερικές μεταρρυθμίσεις τις οποίες ως επί το πλείστον είχαν εισαγάγει πρώτες οι Κάτω Χώρες (που κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα είχαν το υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα στον κόσμο) για να εκτοπίσει τους Ολλανδούς από πολλές παγκόσμιες αγορές: οι ένοπλες συγκρούσεις και η χρήση των Νόμων περί Ναυσιπλοΐας (1651-1849), που περιόριζαν τη χρήση αλλοδαπών πλοίων στο βρετανικό εμπόριο, της έδωσαν τη δυνατότητα να μονοπωλήσει τις εμπορικές συναλλαγές εντός της διαρκώς επεκτεινόμενης αυτοκρατορίας της.

Παρ' όλα αυτά, η εποχή του μερκαντιλισμού δεν επέφερε αξιοσημείωτη αύξηση του συνολικού παγκόσμιου πλούτου. Μέχρι το 1820 τα κατά κεφαλήν εισοδήματα στα περισσότερα μέρη του κόσμου δεν διέφεραν σημαντικά από τα αντίστοιχα κατά τους προηγούμενους οκτώ αιώνες (μεταξύ 1700 και 1820 αυξάνονταν με μέσο ετήσιο ρυθμό που δεν ξεπερνούσε το ένα δέκατο του 1%). Και παρά την εντυπωσιακή επέκταση της παγκόσμιας αγοράς κατά τον 17^ο και τον 18^ο αιώνα, στη μεγάλη πλειονότητά τους οι εμπορικές συναλλαγές εξακολουθούσαν να διεξάγονται εντός επιμέρους περιοχών, μέχρι την έλευση της Βιομηχανικής Επανάστασης. Η εισαγωγή της ατμοκίνησης κατά την πρώτη πενήνταετία του 19^{ου} αιώνα έφερε επανάσταση στις μεταφορές, τόσο στο εσωτερικό των χωρών, όσο και διεθνώς. Στη δε δεύτερη πενήνταετία του 19^{ου} αιώνα, νέες τεχνολογικές εξελίξεις —η εισαγωγή των πλοίων-ψυγείων, η πόντιση υποθαλάσσιων τηλεγραφικών καλωδίων— συνέβαλλαν στη «συρρίκνωση» του κόσμου και στη βάθυνση του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας. Μεταξύ 1820 και 1870 η αξία των παγκόσμιων εξαγωγών δεκαπλασιάστηκε (ξεκινώντας από σχετικά μικρή βάση). Από το 1870 μέχρι το 1913 οι παγκόσμιες εξαγωγές αυξάνονταν με μέσο ετήσιο ρυθμό 3,4%, πολύ μεγαλύτερο του 2,1% με το οποίο αυξανόταν ετησίως το παγκόσμιο ΑΕΠ (Maddison 2001: 262, πίνακας Β-19, και 362, πίνακας F-4).

Το εμπόριο αποκτούσε ολοένα μεγαλύτερη σημασία για την παγκόσμια ευημερία, όμως το 1913 το μοτίβο των διεθνών εμπορικών συναλλαγών —ακόμα και το 1945— δεν διέφερε εντυπωσιακά από εκείνο του 18^{ου} αιώνα. Οι βιομηχανικές χώρες του κόσμου —στην ουσία ο δυτικοευρωπαϊκός πυρήνας, στον οποίο είχαν προστεθεί στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ιαπωνία— εξήγαγαν κυρίως μεταποιημένα αγαθά, ενώ ο υπόλοιπος κόσμος προμήθευε αγροτικά προϊόντα και πρώτες ύλες για να τρέφεται το εργατικό δυναμικό των βιομηχανικών χωρών και να τροφοδοτούνται τα βιομηχανικά τους εργοστάσια (έχοντας σχετικά αργήσει να εκβιομηχανιστεί, αλλά και ως οικονομία με σημαντικό **συγκριτικό πλεονέκτημα** (comparative advantage) στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων, οι Ηνωμένες Πολιτείες αποτέλεσαν εξαίρεση σε αυτόν τον γενικό κανόνα: το 1913 το βαμβάκι εξακολουθούσε να αποτελεί το σημαντικότερο εξαγωγικό προϊόν των Ηνωμένων Πολιτειών, συνεισφέροντας στην αξία των εξαγωγών ποσοστό διπλάσιο από εκείνο των μηχανημάτων, του σιδήρου και του χάλυβα μαζί: έπρεπε να φτάσουμε στο 1930 για να ξεπεράσουν οι εξαγωγές μηχανημάτων τις εξαγωγές βαμβακιού, παρόλο που το 1910 οι ΗΠΑ είχαν μετατραπεί σε καθαρό εξαγωγέα μεταποιημένων αγαθών (δεδομένα από Mitchell 1993: 504, πίνακας Ε3 και Irwin 2003)).

Με την εξαίρεση των Ηνωμένων Πολιτειών, το εμπόριο μεταποιημένων αγαθών μεταξύ των βιομηχανικών χωρών παρέμεινε σχετικά ασήμαντο. Το 1913, παραδείγμα-τος χάρη, τα αγροτικά προϊόντα και άλλα πρωτογενή προϊόντα αποτελούσαν τα δύο τρίτα των συνολικών εισαγωγών του Ηνωμένου Βασιλείου. Φυσικά είχαν σημειωθεί κάποιες μεταβολές στη σύνθεση των εισαγωγών. Παρόλο που τα εισαγόμενα αγαθά «πολυτελείας» των προηγούμενων αιώνων —ζάχαρη, τσάι, καφές και καπνός— είχαν γίνει βασικά είδη διατροφής για τη νέα εργατική και μέση τάξη των πόλεων, η συνολική τους σημασία για τις ευρωπαϊκές εισαγωγές είχε συρρικνωθεί σε σύγκριση με τη σημασία άλλων εμπορευμάτων, κυρίως του σίτου και το αλευριού, του βουτύρου και των φυτικών ελαίων, και του κρέατος (Offer 1989: 82, Πίνακας 6.1).

Για τις ευρωπαϊκές χώρες που εκβιομηχανίστηκαν πρώτες, το εμπόριο με τις αποικίες και τις επικράτειές τους, ή άλλες περιοχές που είχαν πρόσφατα εποίκιστεί από Ευρωπαίους, όπως η Αργεντινή, ήταν πιο σημαντικό από το εμπόριο με άλλες βιομηχανικές χώρες. Σε ό,τι αφορούσε το Ηνωμένο Βασίλειο, μεγαλύτερο μερίδιο των εισαγωγών συνεισέφεραν από κοινού η Αργεντινή, η Αυστραλία, ο Καναδάς και η Ινδία παρά οι Ηνωμένες Πολιτείες, παρά τη σημασία των ΗΠΑ σε ό,τι αφορούσε τις εισαγωγές βαμβακιού για την ανθούσα βρετανική κλωστοϋφαντουργία. Επίσης, το μερίδιο των βρετανικών εξαγωγών που απορροφούσαν οι τέσσερις αυτές χώρες ήταν πενταπλάσιο από το μερίδιο των ΗΠΑ το 1913 (Mitchell 1992: 644, πίνακας E2). Ομοίως, το 1913 η Αλγερία αποτελούσε μεγαλύτερη αγορά για τις γαλλικές εξαγωγές απ' ό,τι οι Ηνωμένες Πολιτείες.

Οι δασμοί συνέχισαν να αποτελούν σημαντικό φραγμό για το διεθνές εμπόριο, ακόμα και κατά την περίοδο πριν από το 1914, που συχνά αποκαλείται «χρυσή εποχή» του φιλελευθερισμού. Οι περισσότερες βιομηχανικές χώρες (με σημαντικές εξαιρέσεις το Ηνωμένο Βασίλειο και τις Κάτω Χώρες) είχαν ουσιαστικά αυξήσει το επίπεδο των δασμών τους κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, για να προστατεύσουν τους εγχώριους παραγωγούς τους από τον αυξανόμενο ανταγωνισμό των εισαγωγών, αποτέλεσμα της μείωσης του μεταφορικού κόστους. Το 1913 το μέσο δασμολογικό επίπεδο στη Γερμανία και την Ιαπωνία διαμορφωνόταν στο 12%, στη Γαλλία στο 16% και στις Ηνωμένες Πολιτείες στο 32,5% (Maddison 1989: 47, Πίνακας 4.4). Η αύξηση των δασμών μετά το 1870 αντιστάθμισε εν μέρει το όφελος από τη μείωση του μεταφορικού κόστους. Οι Lindert και Williamson (2001) εκτιμούν ότι η στενότερη ολοκλήρωση των αγορών που σημειώθηκε κατά την εκατονταετία πριν από το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, μπορεί σχεδόν κατά τα τρία τέταρτα να αποδοθεί σε αυτή τη μείωση του μεταφορικού κόστους (βλέπε McGrew, Κεφάλαιο 10 αυτού του βιβλίου).

Κατά το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα οι κυβερνήσεις συνέχισαν να δημιουργούν εμπόδια στην κίνηση αγαθών, αλλά το κεφάλαιο και οι άνθρωποι κινούνταν σχετικά ελεύθερα ανά τον κόσμο, καθώς η κινητικότητα τους ενισχυόταν από εξελίξεις στις μεταφορές και τις επικοινωνίες. Από το 1820 μέχρι το 1913, 26 εκατομμύρια άνθρωποι μετανάστευσαν από την Ευρώπη στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά, την Αυστραλία, τη Νέα Ζηλανδία, την Αργεντινή και τη Βραζιλία. Πέντε εκατομμύρια Ινδοί ακολούθησαν τη βρετανική σημαία και μετανάστευσαν στη Βιρμανία,

τη Μαλαισιανή χερσόνησο, τη Σρι Λάνκα και την Αφρική, ενώ ακόμα μεγαλύτερος αριθμός Κινέζων εκτιμάται ότι μετανάστευσε σε άλλες παράκτιες χώρες του Δυτικού Ειρηνικού (Maddison 2001: 98). Το άνοιγμα των εκτάσεων αυτών σε «νέο εποικισμό» προϋπέθετε τεράστιες κεφαλαιουχικές επενδύσεις —ιδίως στους σιδηροδρόμους. Το 1913 οι συνολικές επενδύσεις του Ηνωμένου Βασιλείου, της Γαλλίας και της Γερμανίας στο εξωτερικό ξεπερνούσαν τα 33 δις \$: μετά τη δεκαετία του 1870 η Βρετανία επένδυε πάνω από τις μισές αποταμιεύσεις της στο εξωτερικό, το δε εισόδημα από τις επενδύσεις εξωτερικού ισοδυναμούσε το 1913 με σχεδόν το 10% όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονταν στο εσωτερικό της χώρας (Maddison 2001: 100).

Η θεαματική αύξηση της διεθνούς οικονομικής ολοκλήρωσης δεν συνοδεύτηκε από κάποια ουσιαστική θεσμοποίηση της διακυβερνητικής συνεργασίας. Παρόλο που η αγγλογαλλική Συνθήκη Κόμπντεν-Σεβαλιέ του 1860 είχε εισαγάγει την αρχή του **πλέον ευνοούμενου έθνους (ΠΕΕ)** (most-favoured nation status – MFN) στις διεθνείς εμπορικές συμφωνίες (βλέπε Πλαίσιο 1.3), οι κυβερνήσεις διεξήγαγαν τις εμπορικές διαπραγματεύσεις σε διμερή βάση και όχι υπό την αιγίδα ενός διεθνούς οργανισμού.

Παρόμοια απουσία θεσμοποίησης χαρακτήριζε και το διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα. Η ραγδαία αύξηση της οικονομικής ολοκλήρωσης διευκολύνθηκε από την υιοθέτηση του **χρυσού κανόνα (gold standard)** (βλέπε Πλαίσιο 1.4). Η γέννηση του χρυσού κανόνα του 19^{ου} αιώνα ανάγεται στην κίνηση στην οποία προέβη η Τράπεζα της Αγγλίας το 1821, όταν κατέστησε όλα τα τραπεζογραμμάτιά της μετατρέψιμα σε χρυσό (αν και η Βρετανία εφάρμοζε de facto τον χρυσό κανόνα ήδη από το 1717). Οι Ηνωμένες Πολιτείες, αν και επισήμως εφάρμοζαν έναν διμεταλλικό κανόνα (χρήσης χρυσού και αργύρου), στράφηκαν σε έναν de facto χρυσό κανόνα το 1834, τον οποίο μετέτρεψαν σε de jure ρύθμιση το 1900. Η Γερμανία και άλλες υπό εκβιομηχάνιση χώρες ακολούθησαν το παράδειγμα της Βρετανίας τη δεκαετία του 1870. Επειδή κάθε χώρα καθόριζε την αξία του εθνικού της νομίσματος σε χρυσό, κάθε νόμισμα είχε σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία έναντι κάθε άλλου νομίσματος στο σύστημα (έστω, παραδείγματος χάρη, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες καθορίζουν την αξία του νομίσματός τους στα 100 \$ ανά ουγγιά χρυσού, ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο καθορίζει την αξία του στις 50 £ ανά ουγγιά χρυσού: η συναλλαγματική ισοτιμία μεταξύ των δύο νομισμάτων θα είναι 1 £ = 2 \$).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.3

Ιδιότητα του πλέον ευνοούμενου έθνους (ΠΕΕ)

Με βάση την αρχή του πλέον ευνοούμενου έθνους (ΠΕΕ), μια κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να επιφυλάσσει σε κάθε εμπορικό εταίρο, με τον οποίο έχει υπογράψει συμφωνία, μεταχείριση ισοδύναμη με την καλύτερη δυνατή («πλέον προνομιακή») μεταχείριση που προσφέρει σε οποιονδήποτε από

τους εταίρους της. Παραδείγματος χάρη, αν η Γαλλία υπέγραφε εμπορική συνθήκη με τη Γερμανία, με την οποία θα μείωνε στο 8% τους δασμούς στις εισαγωγές γερμανικού χάλυβα, τότε σε περίπτωση που υπέγραφε εμπορική συνθήκη με τις Ηνωμένες Πολιτείες θα ήταν υποχρεωμένη, με βάση την αρχή

Συνέχεια

του πλέον ευνοούμενου έθνους, να μειώσει επίσης στο 8% τους δασμούς στις εισαγωγές αμερικανικού χάλυβα. Η αρχή του ΠΕΕ αποτελεί τη βάση για την απαγόρευση των διακρίσεων στο διεθνές εμπόριο, και συχνά παρουσιάζεται ως «ακρογωνιαίος λίθος» του εμπορικού καθεστώτος μετά το 1945 (βλέπε Carling και Trommer, Κεφάλαιο 5 σε αυτό το βιβλίο). Η αρχή του ΠΕΕ αποτελεί σημαντική συνεισφορά στην αποπολιτικοποίηση των εμπορικών σχέσεων επειδή: (α)

Οι χώρες υποχρεούνται να επιφυλάσσουν ισότιμη μεταχείριση σε όλους τους εμπορικούς τους εταίρους, ανεξαρτήτως της οικονομικής ισχύος τους, και (β) οι χώρες δεν μπορούν να κάνουν διακρίσεις σε ό,τι αφορά τη μεταχείριση των εμπορικών συναλλαγών με συγκεκριμένους εταίρους, απλώς και μόνο επειδή δεν τους αρέσει η πολιτική σύνθεση ή το μείγμα πολιτικής των κυβερνήσεων των χωρών αυτών.

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.4

Ο Χρυσός Κανόνας

Στο πλαίσιο ενός χρυσού κανόνα, κάθε χώρα είναι υποχρεωμένη να καθορίζει την τιμή του νομίσματός της με βάση μια συγκεκριμένη ποσότητα χρυσού. Το χρήμα που κυκλοφορεί στο εσωτερικό της χώρας (και το οποίο μπορεί να συνίσταται σε χρυσά νομίσματα, αλλά μπορεί και όχι, αφού σε κάποιες χώρες χρησιμοποιούνται και άλλα μεταλλικά νομίσματα και τραπεζογραμμάτια), καθώς και οι τραπεζικές καταθέσεις θα μπορούσαν να μετατρέπονται ελεύθερα σε χρυσό, στην καθορισμένη τιμή.

Με βάση τον χρυσό κανόνα, επειδή το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας κάθε χώρας προσδιορίζεται από την προσφορά χρήματός της, η οποία με τη σειρά της βασίζεται στα αποθέματα χρυσού, κάθε ανισορροπία στο εμπορικό ισοζύγιο της θα μπορούσε θεωρητικά να αυτοδιορθώνεται. Ας υποθέσουμε, παραδείγματος χάρη, ότι η Βρετανία διατηρεί εμπορικό έλλειμμα με τις Ηνωμένες Πολιτείες επειδή ο πληθωρισμός στη Βρετανία έχει καταστήσει τις εξαγωγές της σχετικά μη ελκυστικές για τους Αμερικανούς καταναλωτές. Επειδή οι βρετανικές εξαγωγές δεν καλύπτουν πλήρως το κόστος των εισαγωγών από τις Ηνωμένες Πολιτείες, οι βρετανικές αρχές θα έπρεπε να μεταβιβάσουν χρυσό στο Δημόσιο Ταμείο των ΗΠΑ. Αυτή η μεταβίβαση θα μείωνε την εγχώρια προσφορά χρήματος, άρα και το επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας στη Βρετανία, ασκώντας αποπληθωριστική επίδραση στην εγχώρια οικονομία και συμπίεζοντας τη ζήτησή της για εισαγωγές. Στις Ηνωμέ-

νες Πολιτείες θα συνέβαινε το αντίθετο: η εισροή χρυσού θα τόνωνε την προσφορά χρήματος, παράγοντας πρόσθετη οικονομική δραστηριότητα και εντείνοντας τις εκεί πληθωριστικές πιέσεις. Η αυξημένη οικονομική δραστηριότητα θα αύξανε και τη ζήτηση της χώρας για εισαγωγές. Επομένως, οι μεταβολές που επιφέρει η μεταβίβαση του χρυσού στην προσφορά χρήματος των δύο χωρών θα επανέφεραν σε ισορροπία τη ζήτησή τους για αγαθά, και θα επανέφερε τον λόγο των τιμών στις δύο χώρες σε επίπεδο που να αντανάκλα την ισοτιμία μεταξύ των νομισμάτων τους.

Καταρχήν, ο χρυσός κανόνας θα έπρεπε να ενεργεί έτσι ώστε να αποκαθίσταται αυτομάτως η κατάσταση ισορροπίας στις διεθνείς πληρωμές. Οι κεντρικές τράπεζες, ωστόσο, θα έπρεπε επίσης να διευκολύνουν την προσαρμογή, αυξάνοντας τα επιτόκια τους όταν οι χώρες αντιμετωπίζουν έλλειμμα πληρωμών (αποθαρρύνοντας έτσι περαιτέρω την εγχώρια οικονομική δραστηριότητα και καθιστώντας τις εγχώριες επενδύσεις πιο ελκυστικές για τους αλλοδαπούς) και, αντίστροφως, μειώνοντάς τα όταν οι οικονομίες παρουσιάζουν πλεόνασμα πληρωμών. Κατά το μεγαλύτερο μέρος της περιόδου από το 1870 μέχρι το 1914 η Τράπεζα της Αγγλίας ακολουθούσε με αρκετή συνέπεια τους κανόνες του παιχνιδιού. Άλλες κεντρικές τράπεζες —μεταξύ των οποίων οι κεντρικές τράπεζες της Γαλλίας και του Βελγίου— δεν έκαναν το ίδιο. Παρενέβαιναν συχνά, σε μια προσπάθεια να θωρακίσουν την εγχώρια οικονομία από τα αποτελέσματα των ροών χρυσού (να «αδρανοποιήσουν» την επίδρα-

Συνέχεια

σή τους), αγοράζοντας ή πουλώντας χρεόγραφα (μειώνοντας έτσι, ή αυξάνοντας, τον όγκο του χρυσού που κυκλοφορούσε στην εγχώρια οικονομία).

Ο χρυσός κανόνας ήταν ευάλωτος σε σοκ, τα οποία συχνά μεταδίδονταν γρήγορα από τη μία οικονομία στην άλλη. Η ανακάλυψη χρυσού στην Καλιφόρνια το 1848, παραδείγματος χάρη, προκάλεσε αύξηση της προσφοράς χρήματος στις ΗΠΑ, εγχώριο πληθωρισμό και εκροή χρυσού προς τους

εμπορικούς εταίρους της χώρας, οι οποίοι με τη σειρά τους αύξησαν τα εγχώρια επίπεδα τιμών. Οι χώρες της περιφέρειας ήταν ιδιαίτερα ευάλωτες σε σοκ: οι αυξήσεις επιτοκίων στις βιομηχανικές χώρες, παραδείγματος χάρη, συχνά απορροφούσαν κεφάλαια από την περιφέρεια, αφήνοντας τις χώρες της περιφέρειας να επωμιστούν το κύριο βάρος της προσαρμογής.

Για περαιτέρω ανάλυση, βλέπε Eichengreen (1985) και Officer (2001).

Η μεγάλη συνεισφορά του χρυσού κανόνα στη διευκόλυνση του διεθνούς εμπορίου έγκειτο στο ότι οι οικονομικοί δρώντες γενικά δεν είχαν να ανησυχούν για τους συναλλαγματικούς κινδύνους: δηλαδή το ενδεχόμενο να μεταβληθεί η αξία του νομίσματος μιας ξένης χώρας έναντι της αξίας του δικού τους νομίσματος και άρα, παραδείγματος χάρη, να μειωθεί η αξία των επενδύσεών τους στο εξωτερικό. Οι Βρετανοί που επένδυαν σε αμερικανικούς σιδηροδρόμους μπορούσαν να είναι βέβαιοι ότι τα δολάρια που είχαν αγοράσει επενδύοντας στερλίνες θα αγόραζαν την ίδια ποσότητα στερλινών την ημερομηνία λήξης της επένδυσης και ότι σε εκείνη τη χρονική στιγμή το Δημόσιο Ταμείο των ΗΠΑ θα μετέτρεπε τα δολάρια σε χρυσό. Στο μεταξύ εισέπρατταν τόκους επί των ποσών που είχαν επενδύσει. Η εμπιστοσύνη στον χρυσό κανόνα δεν βασιζόταν σε κάποιον διεθνή οργανισμό, αλλά μάλλον στη δέσμευση επιμέρους κυβερνήσεων ότι θα συνέχιζαν να δίνουν στα άτομα την ευκαιρία να μετατρέπουν τα εγχώρια νομίσματά τους σε χρυσό σε προκαθορισμένη ισοτιμία. Σε τελική ανάλυση η εφαρμογή του χρυσού κανόνα βασιζόταν στην παραδοχή ότι οι κυβερνήσεις είχαν τόσο την ικανότητα, όσο και τη βούληση να επιβάλλουν οικονομική «πειθαρχία» στους εγχώριους πληθυσμούς, όταν ο αποπληθωρισμός ήταν απαραίτητος προκειμένου να επανέλθει η οικονομία τους σε κατάσταση ισορροπίας κάθε φορά που αντιμετώπιζε εμπορικά ελλείμματα. Αυτό το εσωτερικό κόστος άρχισε να γίνεται όλο και λιγότερο αποδεκτό όσο ενισχυόταν η πολιτική εκπροσώπηση της εργατικής τάξης και όσο ενισχυόταν η άποψη ότι μία από τις θεμελιώδεις ευθύνες των κυβερνήσεων ήταν να διασφαλίζουν πλήρη απασχόληση στο εσωτερικό.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Η σύγχρονη παγκόσμια οικονομία γεννήθηκε τον 15ο και τον 16ο αιώνα.
- Παρά τις σημαντικές αλλαγές που σημειώθηκαν κατά τους τρεις αιώνες πριν από το ξέσπασμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η θεμελιώδης σύνθεση και κατεύθυνση του διεθνούς εμπορίου παρέμεινε αμετάβλητη.
- Στα χρόνια πριν από το 1914 δεν δημιουργήθηκε κανένας σημαντικός διεθνής θεσμός είτε στον τομέα του εμπορίου είτε στον τομέα της χρηματοδότησης.
- Οι εξελίξεις στην τεχνολογία αποτέλεσαν την κύρια κινητήρια δύναμη πίσω από την ολοκλήρωση των αγορών και διευκόλυναν την τεράστια αύξηση των επενδύσεων και της μετανάστευσης κατά τον 19ο αιώνα.

Συνέχεια

- Η κυριότερη αρετή του χρυσού κανόνα ήταν ότι παρείχε βεβαιότητα αναφορικά με τις διεθνείς συναλλαγές, επειδή σε μεγάλο βαθμό απάλειψε τον κίνδυνο συναλλαγματικής ζημίας.

Η παγκόσμια οικονομία κατά την περίοδο του μεσοπολέμου

Η έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου αποτέλεσε ολέθριο πλήγμα για τον κοσμοπολίτικο φιλελευθερισμό: διέλυσε την αξιοπιστία του φιλελεύθερου επιχειρήματος ότι η οικονομική αλληλεξάρτηση θα αρκούσε από μόνη της για να οδηγήσει σε μια εποχή ειρηνικής συνύπαρξης μεταξύ κρατών. Ο πόλεμος σήμανε το τέλος μιας περιόδου άνευ προηγουμένου οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των κορυφαίων βιομηχανικών χωρών. Όπως αναλύεται στα κεφάλαια των McGrew και Hay σε τούτο το βιβλίο (βλέπε Κεφάλαια 10 και 11), έπρεπε να φτάσει η δεκαετία του 1970 για να ξαναφτάσουν οι δείκτες οικονομικού ανοίγματος και αλληλεξάρτησης πολλών βιομηχανικών οικονομιών στα επίπεδα που βρίσκονταν πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο πόλεμος κατέστρεψε τις οικονομίες της Ευρώπης: η μετέπειτα πολιτική αστάθεια επέτεινε την οικονομική διαταραχή. Η οικονομική ανασυγκρότηση δυσχεράνηθηκε περαιτέρω από τις απαιτήσεις να προβεί η Γερμανία σε επανορθώσεις για την επιθετικότητά της, και από τις απαιτήσεις προς τη Βρετανία και άλλες ευρωπαϊκές χώρες να αποπληρώσουν τα δάνεια που είχαν λάβει από τις Ηνωμένες Πολιτείες κατά την περίοδο του πολέμου. Το οικονομικό χάος του μεσοπολέμου αντανακλούσε, δυστυχώς, την ανικανότητα των κυβερνήσεων να συμφωνήσουν σε μέτρα αποκατάστασης της οικονομικής σταθερότητας, καθώς και την προσφυγή τους σε πολιτικές ισχυροποίησης έναντι των ανταγωνιστών, στο πλαίσιο των προσπαθειών τους να ανακουφίσουν την οικονομική δυσπραγία στο εσωτερικό. Αν και η κατάρρευση του διεθνούς εμπορίου κατά τη δεκαετία του 1930 είναι το χαρακτηριστικό της μεσοπολεμικής οικονομίας που κατέχει την πλέον περίοπτη θέση στις αφηγήσεις εκείνης της εποχής, το πιο ουσιαστικό πρόβλημα της περιόδου ήταν η ανικανότητα των κρατών να οικοδομήσουν ένα βιώσιμο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Ο διεθνής χρυσός κανόνας κατέρρευσε με το ξέσπασμα του πολέμου τον Αύγουστο του 1914, όταν μια κερδοσκοπική επίθεση κατά της στερλίνας υποχρέωσε την Τράπεζα της Αγγλίας να επιβάλλει συναλλαγματικούς ελέγχους — άρνηση μετατροπής της στερλίνας σε χρυσό και de facto απαγόρευση κάθε εξαγωγής χρυσού. Το παράδειγμά της το ακολούθησαν και άλλες χώρες. Το 1925 οι ηγέτιδες χώρες συμφώνησαν να επαναφέρουν μια τροποποιημένη εκδοχή του διεθνούς χρυσού κανόνα. Δεν κατάφεραν, ωστόσο, να ενεργήσουν συντονισμένα σε ό,τι αφορούσε την εκ νέου εδραίωση της σύνδεσης μεταξύ εθνικών νομισμάτων και χρυσού. Το Ηνωμένο Βασίλειο αποκατέστησε τη μετατρεψιμότητα της στερλίνας με βάση την προπολεμική τιμή του χρυσού, παρά τον πληθωρισμό που είχε σημειωθεί στο εσωτερικό της χώρας κατά τη δεκαετία που μεσολάβησε. Ως συνέπεια, η στερλίνα θεωρούνταν γενικά υπερτιμημένη κατά τουλάχιστον 10%, καθιστώντας μη ανταγωνιστικές της βρετανικές εξαγωγές. Όπως αποδείχτηκε, ήταν πολύ δύσκολο να εδραιώσει η βρετα-

νική κυβέρνηση την ισορροπία στο **ισοζύγιο πληρωμών** της (balance of payments), χωρίς να επιβάλλει άγριο αποπληθωρισμό στο εσωτερικό της χώρας. Άλλες χώρες —κυρίως η Γαλλία, το Βέλγιο και η Ιταλία— αποκατέστησαν τη μετατρεψιμότητα των νομισμάτων τους σε τιμή χρυσού πολύ χαμηλότερη από εκείνη που επικρατούσε πριν από το 1914.

Στον συνακόλουθο αποσυντονισμό των νομισμάτων ήρθε να προστεθεί η επιβολή υψηλότερων φραγμών στο εμπόριο σε σύγκριση με εκείνους που υπήρχαν πριν από το 1914, η απουσία χώρας/κεντρικής τράπεζας που να διαθέτει τα μέσα και τη βούληση για να ηγηθεί του συστήματος και η αδυναμία των κεντρικών τραπεζών να παίξουν με βάση τους «κανόνες του παιχνιδιού» του χρυσού κανόνα. Η τάση τους να παρεμβαίνουν προκειμένου να «αδρανοποιούν» τον εγχώριο αντίκτυπο των διεθνών ροών χρυσού αποτελούσε σύμπτωμα ενός πιο ουσιαστικού υποκείμενου προβλήματος: σε μια εποχή κατά την οποία η εργατική τάξη είχε αποκτήσει πλήρη πολιτικά δικαιώματα, τα εργατικά συνδικάτα είχαν καταστεί σημαντικοί παράγοντες των πολιτικών συστημάτων, ιδίως στη Δυτική Ευρώπη και αναμενόταν από τις κυβερνήσεις να αναλάβουν την ευθύνη για τη διατήρηση πλήρους απασχόλησης και την προαγωγή της εγχώριας οικονομικής ευημερίας, δεν ήταν πια πολιτικά αποδεκτή η υπαγωγή της εγχώριας οικονομίας στις επιταγές των παγκόσμιων αγορών στο πλαίσιο του διεθνούς χρυσού κανόνα. Η κλασική διατύπωση αυτού του επιχειρήματος είναι εκείνη του Polanyi (1944): σε ό,τι αφορά τις άστοχες απόπειρες της Βρετανίας να αποκαταστήσει τη μετατρεψιμότητα της στερλίνας σε επίπεδα προ του 1914, βλέπε Keynes (1925).

Η εγκατάλειψη του διεθνούς χρυσού κανόνα προέκυψε μετά από μίαν ακόμα κερδοσκοπική επίθεση κατά της στερλίνας στα μέσα του 1931. Τον Ιούλιο και τον Αύγουστο εκείνου του έτους η Τράπεζα της Αγγλίας έχασε το μεγαλύτερο μέρος των αποθεματικών της, και τον Σεπτέμβριο η Βρετανία εγκατέλειψε τον χρυσό κανόνα, προκαλώντας απότομη υποτίμηση της στερλίνας (και αποδεικνύοντας πόσο υπερτιμημένη ήταν κατά τη σύντομη περίοδο της αποκατάστασης του χρυσού κανόνα). Σύντομα ακολούθησαν και άλλες χώρες, οι οποίες κατέργησαν τη σύνδεση μεταξύ των νομισμάτων τους και του χρυσού. Ήδη η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν σε βαθιά ύφεση, ως αποτέλεσμα της μετάδοσης διαφόρων σοκ από τις Ηνωμένες Πολιτείες, μετά την κατάρρευση της Γουόλ Στριτ τον Οκτώβριο του 1929. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι ο χρυσός κανόνας επιδείνωσε τα αποτελέσματα της ύφεσης, επειδή οι προσπάθειες των κυβερνήσεων να διατηρήσουν τη σύνδεση ανάμεσα στα νομίσματά τους και τον χρυσό περιόριζε τις δυνατότητες χρήσης επεκτατικής (πληθωριστικής) πολιτικής για την καταπολέμηση της ανεργίας και των χαμηλών επιπέδων εγχώριας ζήτησης (Eichengreen 1992).

Η παγκόσμια οικονομία είχε ήδη βυθιστεί σε βαθιά ύφεση όταν το Κογκρέσο των ΗΠΑ, ανταποκρινόμενο σε ανησυχίες σχετικά με την ένταση του ανταγωνισμού που αντιμετώπιζαν οι ντόπιοι αγρότες από τις εισαγωγές, ψήφισε τον διαβόητο Νόμο Smoot-Hawley περί Δασμών του 1930. Με τον νόμο αυτόν οι αμερικανικοί δασμοί αυξήθηκαν σε ιστορικά υψηλά επίπεδα (επιβάλλοντας έναν μέσο δασμό 41% επί της αξίας, αν και τα ποσοστά των δασμών ήταν ήδη υψηλά εξαιτίας του Νόμου περί Δα-

σμών του 1922, γνωστού ως Νόμου Fordney–McCumber περί Δασμών). Σύντομα οι εμπορικοί εταίροι των ΗΠΑ προχώρησαν σε αντίποινα, οι δε ευρωπαϊκές χώρες προσέφεραν προτιμησιακή δασμολογική μεταχείριση στις αποικίες τους. Μεταξύ 1929 και 1934 η αξία του παγκόσμιου εμπορίου μειώθηκε κατά τα δύο τρίτα και άρχισε να συγκεντρώνεται όλο και περισσότερο σε κλειστά αυτοκρατορικά μπλοκ.

Όπως συνέβη και κατά την περίοδο προ του 1914, οι διεθνείς θεσμοί δεν έπαιζαν κανέναν ουσιαστικό ρόλο στη διακυβέρνηση των διεθνών οικονομικών ζητημάτων. Η Κοινωνία των Εθνών είχε θεσπίσει έναν Οικονομικό και Χρηματοοικονομικό Οργανισμό, με υποεπιτροπές αρμόδιες για διάφορους τομείς των διεθνών οικονομικών σχέσεων. Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 είχε επιτύχει να συντονίσει ένα πακέτο οικονομικής ανασυγκρότησης ύψους 26 εκατ. στερλινών για την Αυστρία. Επίσης, διοργάνωσε διάφορες διασκέψεις που είχαν στόχο να διευκολύνουν τις εμπορικές συναλλαγές προωθώντας κοινά πρότυπα για τις τελωνειακές διαδικασίες, την κατάρτιση των εθνικών στατιστικών στοιχείων και ούτω καθεξής. Όμως η οικονομική και πολιτική αταξία του μεσοπολέμου απλώς ξεπερνούσε κατά πολύ τα περιορισμένα μέσα και την περιορισμένη νομιμοποίηση της Κοινωνίας των Εθνών: για να προχωρήσει η προσπάθεια για την αποκατάσταση της διεθνούς οικονομικής συνεργασίας έπρεπε πρώτα να ληφθούν ουσιαστικά μέτρα από την κορυφαία οικονομία του κόσμου, τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η διαδικασία ξεκίνησε όταν το 1934 το Κογκρέσο ψήφισε τον νόμο περί αμοιβαίων εμπορικών συμφωνιών (Reciprocal Trade Agreements Act – RTAA), που εξουσιοδοτούσε τον πρόεδρο να διαπραγματεύεται συμφωνίες εξωτερικού εμπορίου (χωρίς την έγκριση του Κογκρέσου). Ο νόμος αυτός και η επακόλουθη υπογραφή εμπορικών συμφωνιών με 20 εμπορικούς εταίρους των ΗΠΑ μέχρι το 1939, έθεσε τα θεμέλια του πολυμερούς συστήματος που αναδύθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο (σημαντικό μέρος της μελέτης που έχει διεξαχθεί στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής οικονομίας έχει επικεντρωθεί στους λόγους για τους οποίους η εμπορική πολιτική των ΗΠΑ σημείωσε τόσο εντυπωσιακή μεταστροφή μεταξύ 1930 και 1934· βλέπε Hiscox 1999, Irwin and Kroszner 1997).

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Ο αποσυντονισμός των συναλλαγματικών ισοτιμιών συνέβαλλε στα προβλήματα οικονομικής προσαρμογής κατά τη δεκαετία του 1920.
- Η παγκόσμια οικονομία βρισκόταν ήδη σε ύφεση, προτού αυξηθούν οι δασμοί στις αρχές της δεκαετίας του 1930 —αλλά η αύξηση των δασμών επέτεινε την κάμψη του διεθνούς εμπορίου.
- Τα κράτη δεν διαπραγματεύτηκαν κάποια ουσιαστική θεσμοποίηση των διεθνών οικονομικών σχέσεων κατά την περίοδο του μεσοπολέμου.

Η παγκόσμια οικονομία μετά το 1945

Η παγκόσμια οικονομία που προέκυψε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν ποιοτικά διαφορετική από οτιδήποτε άλλο είχε εμφανιστεί ως τότε. Ο John Ruggie, κορυφαίος θεωρητικός της πολιτικής οικονομίας, έχει εντοπίσει δύο θεμελιώδεις αρχές που κάνουν τη μεταπολεμική οικονομία να ξεχωρίζει από τις προκατόχους της: την

υιοθέτηση αυτού που ο Ruggie (1982), ακολουθώντας τον Polanyi (1944), ορίζει ως **εμπεδωμένο φιλελευθερισμό** (embedded liberalism) και τη δέσμευση απέναντι στην **πολυμέρεια** (multilateralism) (Ruggie 1992).

Ο εμπεδωμένος φιλελευθερισμός αναφέρεται στον συμβιβασμό στον οποίο προχώρησαν οι κυβερνήσεις μετά το 1945, αφενός ανάμεσα στη διασφάλιση των εγχώριων οικονομικών τους στόχων, ιδίως τη δέσμευση για διατήρηση πλήρους απασχόλησης και αφετέρου στο άνοιγμα της εγχώριας οικονομίας, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή η αποκατάσταση του διεθνούς εμπορίου και των επενδύσεων. Η «εμπέδωση» της δέσμευσης για άνοιγμα της οικονομίας —του φιλελεύθερου στοιχείου— στο πλαίσιο των εγχώριων οικονομικών και πολιτικών στόχων επιτυγχανόταν με την ένταξη στους κανόνες του διεθνούς εμπορίου και της χρηματοδότησης, διατάξεων που επέτρεπαν στις κυβερνήσεις να αυτοεξαιρούνται σε προσωρινή βάση από τις διεθνείς δεσμεύσεις τους, εφόσον αυτές έθεταν σε κίνδυνο θεμελιώδεις εγχώριους οικονομικούς στόχους. Επιπλέον, στους κανόνες του παιχνιδιού προστέθηκε και η αναγνώριση της νομιμότητας της αρχής ότι οι κυβερνήσεις θα πρέπει να δίνουν προτεραιότητα στην επιδίωξη εγχώριων οικονομικών στόχων. Υιοθετώντας την αρχή του εμπεδωμένου φιλελευθερισμού οι κυβερνήσεις παραδέχονταν ότι η διεθνής οικονομική συνεργασία βασιζόταν στην ικανότητά τους να διατηρούν την πολιτική συναίνεση στο εσωτερικό —και ότι η διεθνής οικονομική συνεργασία αποτελούσε, κατά βάση, πολιτική συναλλαγή. Αυτή η παραδοχή εξηγεί, παραδείγματος χάρι, γιατί ο αγροτικός τομέας εξαιρούνταν για πολλά χρόνια από την απελευθέρωση του εμπορίου: το εγχώριο πολιτικό κόστος για τις κυβερνήσεις που διαπραγματεύονταν το άνοιγμα του εμπορίου αγροτικών προϊόντων κρινόταν τόσο υψηλό, ώστε να θέτει σε κίνδυνο την, κατά τα άλλα εφικτή πολιτικά, απελευθέρωση του εμπορίου σε άλλους τομείς.

Η θεσμοποίηση της διεθνούς οικονομικής συνεργασίας ήταν μία ακόμα θεμελιώδης αλλαγή που παρατηρήθηκε στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Οι ηγέτιδες οικονομίες δεν είχαν δημιουργήσει σημαντικούς διεθνείς οικονομικούς θεσμούς ούτε κατά την περίοδο σχετικής σταθερότητας της εποχής του χρυσού κανόνα που προηγήθηκε του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ούτε κατά τη χαοτική δεκαετία του 1930. Η δέσμευση απέναντι στην πολυμέρεια είναι ένα από τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της τάξης πραγμάτων μετά το 1945. Κατά τον Ruggie (1992: 571) η πολυμέρεια δεν είναι απλώς ζήτημα αριθμών —συνεπάγεται τη συνεργασία μεταξύ τριών ή περισσότερων κρατών, που δεν είναι απαραίτητως όλα μέλη του συστήματος— αλλά έχει και ένα ποιοτικό στοιχείο, αφού ο συντονισμός των σχέσεων γίνεται με «βάση “γενικευμένες” αρχές συμπεριφοράς — δηλαδή, αρχές που καθορίζουν την ενδεδειγμένη συμπεριφορά για μια κατηγορία ενεργειών, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιοκρατικά συμφέροντα των μερών ή οι στρατηγικές απαιτήσεις που ενδεχομένως ενυπάρχουν σε κάθε συγκεκριμένο συμβάν». Κλασικό παράδειγμα είναι η αρχή του πλέον ευνοούμενου έθνους, που ορίζει πως τα προϊόντα από όλους τους εμπορικούς εταίρους πρέπει να τυγχάνουν ίδιας μεταχείρισης, ανεξάρτητα από τα χαρακτηριστικά των εμπλεκόμενων χωρών. Αυτή η αρχή διεξαγωγής εμπορικών συναλλαγών έρχεται σε αντίθεση, παραδείγματος χάρι, με τις ως

επί το πλείστον διμερείς εμπορικές συμφωνίες του μεσοπολέμου, στο πλαίσιο των οποίων οι κυβερνήσεις, αντί να εφαρμόζουν μια γενικευμένη αρχή στις εμπορικές τους σχέσεις, έκαναν διακρίσεις σε ό,τι αφορούσε τη μεταχείριση των επιμέρους εμπορικών τους εταίρων.

Η δέσμευση ως προς την πολυμέρεια, που αναπτύχθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1930 και κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, απέφερε άμεσα καρπούς με την ίδρυση των πολυμερών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων του **Μπρέτον Γουντς** (Bretton Woods): του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας (βλέπε Πλαίσιο 1.5). Σημειώστε, ωστόσο, ότι οι παγκόσμιοι αυτοί οργανισμοί, η συμμετοχή στους οποίους ήταν ανοιχτή σε όλα τα κράτη του διεθνούς συστήματος, δεν αποτελούσε παρά μία μόνο μορφή πολυμέρειας. Σε όλη τη διάρκεια της περιόδου μετά το 1945, αλλά ιδίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 και μετά, οι περιφερειακοί οργανισμοί έχουν παίξει επίσης σημαντικό ρόλο στις διεθνείς οικονομικές υποθέσεις (καθώς και στα ζητήματα ασφαλείας) (βλέπε Ravenhill, Κεφάλαιο 6 αυτού του βιβλίου). Τα κράτη εμπλέκονται όλο και περισσότερο σε ένα πυκνό πλέγμα πολυμερών θεσμών.

Οι πρωτοφανείς ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης που επιτεύχθηκαν στα έτη μετά το 1945 πιστοποιούν την επιτυχία της προσπάθειας για πολυμερή οικονομική συνεργασία κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Την περίοδο 1950-73 το παγκόσμιο ΑΕΠ αυξανόταν με ρυθμό που πλησίαζε το 5%. Αν και οι υφέσεις που σημειώθηκαν μετά τις αυξήσεις των πετρελαϊκών τιμών τις διετίες 1973-4 και 1979-80, καθώς και οι κρίσεις χρέους που έπληξαν τη Λατινική Αμερική και την Αφρική, συνέβαλλαν στην επιβράδυνση του ρυθμού μεγέθυνσης κατά την εικοσιπενταετία μετά το 1973, το παγκόσμιο ΑΕΠ αυξανόταν με μέσο ρυθμό 3% ετησίως, πολύ ταχύτερα απ' ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη περίοδο μέχρι το 1945 (Maddison 2001: 262, Πίνακας 8-19). Επιπλέον, το παγκόσμιο εμπόριο μεγεθυνόταν πολύ πιο γρήγορα από την παγκόσμια παραγωγή: οι παγκόσμιες εξαγωγές διευρύνονταν με ρυθμό σχεδόν 8% ετησίως στο διάστημα 1950-73, και με ρυθμό 5% ετησίως κατά τα επόμενα 25 έτη (Maddison 2001: 362, πίνακας F-4). Έτσι, ο διεθνοποιημένος τομέας απέκτησε μεγάλη σημασία στις περισσότερες οικονομίες, με σημαντικές επιπτώσεις σε ό,τι αφορούσε την ισορροπία των εγχώριων πολιτικών συμφερόντων σχετικά με ζητήματα εμπορικής πολιτικής (βλέπε Hiscox, Κεφάλαιο 4 αυτού του βιβλίου).

ΠΛΑΙΣΙΟ 1.5

Μπρέτον Γουντς

Το 1944, οι Δυτικοί σύμμαχοι συγκέντρωσαν τους κυριότερους οικονομικούς τους συμβούλους για μια διάσκεψη στο ξενοδοχείο Mount Washington στο χωριό Μπρέτον Γουντς της πολιτείας Νιου Χαμσάιρ των ΗΠΑ, προκειμένου να χαρτογραφήσουν το μέλλον της διεθνούς οικονομίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο. Οι 44 κυβερνήσεις που εκπροσωπήθηκαν στη συνάντηση,

που ήταν επισήμως γνωστή ως Νομισματική και Οικονομική Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών (United Nations Monetary and Financial Conference) συμφώνησαν πάνω στις αρχές διακυβέρνησης της διεθνούς οικονομίας κατά τα μεταπολεμικά έτη, καθώς και στη δημιουργία δύο μεγάλων διεθνών θεσμών που θα συνέδραμαν στη διαχείριση των εν λόγω ρυθμίσεων: του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου και της Παγκόσμιας Τράπεζας (που ήταν επισήμως γνωστή ως

Συνέχεια

Διεθνής Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης). Για τις λεπτομέρειες των συνομιλιών στο πλαίσιο της διάσκεψης, βλέπε van Dorrael (1978) και Helleiner (2014a).

Οι θεσμοί αυτοί και οι κανόνες διαχείρισης της διεθνούς χρηματοδότησης που συμφωνήθηκαν έμειναν συλλογικά γνωστοί ως καθεστώτα του Μπρέτον Γουντς. Το 1947 η Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Απασχόληση που

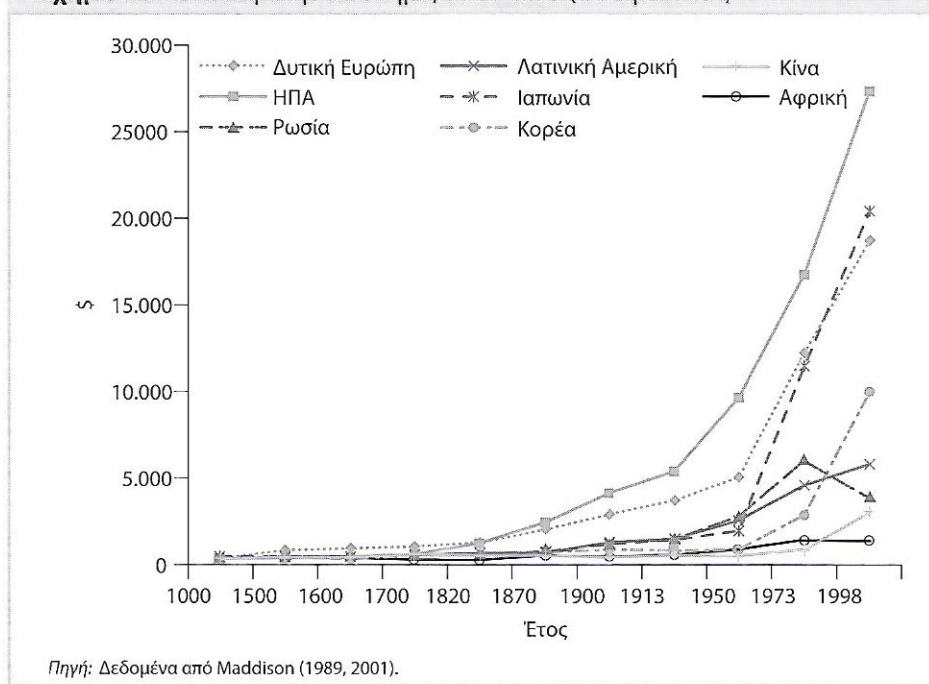
πραγματοποιήθηκε στην Αβάνα της Κούβας συνέταξε το καταστατικό (www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf) για έναν Διεθνή Οργανισμό Εμπορίου (ΔΟΕ), ο οποίος θα συμπλήρωνε τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του Μπρέτον Γουντς. Ωστόσο, ο ΔΟΕ δεν δημιουργήθηκε ποτέ —βλέπε Carling και Trommer, Κεφάλαιο 5 αυτού του βιβλίου.

Οι αθροιστικοί ρυθμοί μεγέθυνσης, ωστόσο, συγκάλυπταν ουσιαστικές παρεκκλίσεις ανάμεσα στις διάφορες περιφέρειες της παγκόσμιας οικονομίας. Το χάσμα μεταξύ πλούσιων και φτωχών διευρύνθηκε σημαντικά (βλέπε Σχήμα 1.3). Το 1500 η διαφορά ανάμεσα στα κατά κεφαλήν εισοδήματα διαφορετικών περιφερειών του κόσμου ήταν ελάχιστη. Τα κατά κεφαλήν εισοδήματα στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν ξεπέρασαν τα αντίστοιχα της Κίνας πριν από το δεύτερο τέταρτο του 18^{ου} αιώνα. Μέχρι το τρίτο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, ωστόσο, είχε αναπτυχθεί ένα ορατό χάσμα ανάμεσα στα κατά κεφαλήν εισοδήματα στις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Δυτική Ευρώπη από τη μία, και στον υπόλοιπο κόσμο από την άλλη. Τα κατά κεφαλήν εισοδήματα στην Αφρική και τα περισσότερα μέρη της Ασίας έμειναν στάσιμα (στη δε Κίνα, μάλιστα, υποχωρούσαν επί έναν αιώνα). Παρά την οικονομική αναταραχή και την επιβράδυνση των ρυθμών οικονομικής μεγέθυνσης του μεσοπολέμου, το χάσμα μεταξύ βιομηχανικών χωρών και υπόλοιπου κόσμου συνέχισε να διευρύνεται σε απόλυτους όρους: η απόκλιση αυξήθηκε ταχύτατα την περίοδο μετά το 1945. Μόνο μια χούφτα από μέχρι πρότινος λιγότερο αναπτυγμένες χώρες (LDC) (less developed countries – LDCs), κυρίως από την Ανατολική Ασία, κατάφεραν να σημειώσουν ουσιαστική πρόοδο ως προς το κλείσιμο του χάσματος. Η Αφρική, στο μεταξύ, απομονωνόταν όλο και περισσότερο από την οικονομία που παγκοσμιοποιούνταν: οι εξαγωγές της, υπολογισμένες σε σταθερές τιμές, μετά βίας αυξήθηκαν στο διάστημα από το 1973 μέχρι το 1990. Οι κακές εξαγωγικές επιδόσεις συνέβαλλαν στη μείωση του κατά κεφαλήν εισοδήματος που σημειώθηκε στα περισσότερα έτη της περιόδου 1973-1988. Στο τέλος αυτής της περιόδου το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα στην Αφρική δεν ξεπερνούσε το αντίστοιχο της Δυτικής Ευρώπης το 1820 (όλα τα δεδομένα προέρχονται από Maddison 2001). Η αυξανόμενη διεθνής ανισότητα έχει αποτελέσει θεμελιώδες γνώρισμα της σύγχρονης υπό παγκοσμιοποίηση οικονομίας (βλέπε Wade, Κεφάλαιο 12 αυτού του βιβλίου).

Ένα ακόμα καθοριστικό χαρακτηριστικό της διεθνούς οικονομίας μετά το 1945 ήταν η αύξηση του αριθμού των **υπερεθνικών εταιρειών** (transnational corporations) (που σε κάποια κεφάλαια αυτού του βιβλίου αναφέρονται ως πολυεθνικές επιχειρήσεις). Η ανάδειξη της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας κατά τον 15^ο αιώνα είχε συνοδευτεί από ανάπτυξη σημαντικών ιδιωτικών οικονομικών επιχειρήσεων με διεθνείς δραστηριότητες. Επρόκειτο, ωστόσο, κυρίως για εμπορικές εταιρείες, όπως η Εταιρεία των Ανατολικών Ινδίων, που ειδικεύονταν στη μεταφορά αγαθών από τη μία εθνική αγορά

στην άλλη. Και όταν οι ξένες επενδύσεις απέκτησαν σοβαρές διαστάσεις κατά την πεντηκονταετία πριν από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στη συντριπτική πλειονότητά τους αφορούσαν επενδύσεις χαρτοφυλακίου (portfolio investment) —δηλαδή επενδύσεις σε ομόλογα και άλλα χρηματοπιστωτικά μέσα που δεν έδιναν στους επενδυτές διαχειριστικό έλεγχο επί της δανειολήπτριας εταιρείας. Οι εταιρείες που επιδίδονταν σε άμεσες ξένες επενδύσεις —δηλαδή στην ιδιοκτησία και διαχείριση περιουσιακών στοιχείων σε περισσότερες από μία χώρες, με σκοπό την παραγωγή αγαθών ή υπηρεσιών (ο ορισμός μιας υπερεθνικής εταιρείας)— ήταν σχετικά σπάνιες μέχρι το 1945 (με κάποιες αξιοσημείωτες εξαιρέσεις, όπως οι μεγάλες πετρελαϊκές εταιρείες και η IBM). Κατά τα μεταπολεμικά έτη, οι ΑΞΕ απογειώθηκαν και ο ρυθμός αύξησής τους είναι ταχύτερος από τον αντίστοιχο της παραγωγής ή του διεθνούς εμπορίου (βλέπε Thun, Κεφάλαιο 7 αυτού του βιβλίου).

Σχήμα 1.3 Κατά κεφαλήν εισόδημα, 1000-1998 (δολάρια ΗΠΑ)

Η υπερεθνική εταιρεία έχει γίνει ο κυριότερος παράγοντας στην οικονομία που παγκοσμιοποιείται. Εκτιμάται ότι το 2009 λειτουργούσαν 82.000 υπερεθνικές εταιρείες, που έλεγχαν πάνω από 810.000 θυγατρικές παγκοσμίως (UNCTAD 2009b: 18). Το 2014 το παγκόσμιο απόθεμα ΑΞΕ ανερχόταν σε περίπου 26 τρισεκατομμύρια \$, ενώ η αξία που προσέθεταν οι θυγατρικές των υπερεθνικών εταιρειών ισοδυναμούσε με περίπου το 10% του παγκόσμιου ΑΕΠ. Επιπλέον, οι πωλήσεις από τις θυγατρικές των υπερεθνικών εταιρειών υπερέβαιναν κατά σχεδόν 50% τη συνολική αξία του παγκόσμιου εμπορίου: υπολογίζονταν στα 36 τρισεκατομμύρια \$ (UNCTAD 2015b: 18). Ενώ κατά την περίοδο μέχρι το 1960 οι ΑΞΕ και υπερεθνικές εταιρείες προέρχονταν στη συντριπτική τους πλειονότητα από τις Ηνωμένες Πολιτείες, στα

επόμενα χρόνια η αμερικανική παρουσία συμπληρώθηκε από εταιρείες με έδρες στην Ευρώπη, την Ιαπωνία, την Κορέα και, σε αυξανόμενο βαθμό, σε λιγότερο αναπτυγμένες χώρες όπως η Βραζιλία, η Κίνα και η Ινδία (για περαιτέρω ανάλυση, βλέπε Dicken 2015). Τα **κρατικά επενδυτικά ταμεία** (sovereign wealth funds) έχουν επίσης καταστεί σημαντικές πηγές ξένων επενδύσεων.

Οι δραστηριότητες των υπερεθνικών εταιρειών, με τη σειρά τους, έχουν μεταμορφώσει εκ βάθρων τον χαρακτήρα του διεθνούς εμπορίου. Τόσο η σύνθεση, όσο και η κατεύθυνση του εμπορίου έχουν μεταβληθεί εντυπωσιακά μετά το 1945. Ενώ κατά τον μεσοπόλεμο η σύνθεση του εμπορίου ελάχιστα διέφερε από την αντίστοιχη κατά τους προηγούμενους αιώνες —δηλαδή, βασιζόταν στην ανταλλαγή πρώτων υλών και αγροτικών προϊόντων με μεταποιημένα αγαθά— μετά τη μεταπολεμική ανοικοδόμηση της Ευρώπης και της Ιαπωνίας το κύριο συστατικό στοιχείο του εμπορίου είναι η διεθνής ανταλλαγή μεταποιημένων αγαθών. Αρχικά, αυτές οι εμπορικές συναλλαγές διεξάγονταν κυρίως μεταξύ βιομηχανικών χωρών. Σε πολλές περιπτώσεις συνεπάγονταν **ενδοκλαδικό εμπόριο** (intra-industry trade), δηλαδή τη διεθνή ανταλλαγή προϊόντων από τον ίδιο κλάδο. Παραδείγματος χάρι, ενδοκλαδικό εμπόριο προκύπτει όταν η Σουηδία εξάγει αυτοκίνητα μάρκας Volvo στη Γερμανία και εισάγει οχήματα μάρκας BMW από τη Γερμανία. Όπως υποδηλώνει αυτό το παράδειγμα, η διαφοροποίηση των προϊόντων βάσει εμπορικής επωνυμίας συχνά παρέχει τη βάση για ενδοκλαδικό εμπόριο, και ελάχιστη σχέση έχει με την εξήγηση περί συγκριτικού πλεονεκτήματος στην οποία στηρίζεται η συμβατική οικονομική θεωρία. Εδώ και μία εικοσιπενταετία η ανάπτυξη του ενδοκλαδικού εμπορίου δεν αφορά τόσο την ανταλλαγή τελικών προϊόντων, όσο την ανταλλαγή εξαρτημάτων, τα οποία συχνά διασχίζουν αρκετά εθνικά σύνορα πριν από τη συναρμολόγηση και στη συνέχεια εξάγονται στις τελικές αγορές —διαδικασία που οι οικονομολόγοι έχουν ονομάσει «κατακερματισμό» της παραγωγής.

Ιδίως από τη δεκαετία του 1980 και μετά, οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες έχουν επίσης ενταχθεί στα διεθνή δίκτυα παραγωγής υπό την καθοδήγηση υπερεθνικών εταιρειών (βλέπε Thun, Κεφάλαιο 7 αυτού του βιβλίου). Πολλές αναπτυσσόμενες χώρες έχουν αλλάξει τη δομή των δασμολογίων τους, έτσι ώστε να δίνεται προτεραιότητα στην επεξεργασία και συναρμολόγηση εξαρτημάτων, τα οποία στη συνέχεια εξάγονται. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου εκτιμά ότι, στις αρχές του τρέχοντος αιώνα, σε αυτού του είδους τις δραστηριότητες επεξεργασίας αντιστοιχούσε πάνω από το 80% των εξαγωγών της Δομινικανής Δημοκρατίας, κάτι λιγότερο από το 60% των εξαγωγών της Κίνας και σχεδόν το 50% των εξαγωγών του Μεξικού (WTO 2000a). Αυτή η συμμετοχή στα παγκόσμια δίκτυα παραγωγής είναι η σημαντικότερη παράμετρος της εντυπωσιακής μεταβολής που έχει σημειωθεί σε ό,τι αφορά την εμπορευματική σύνθεση των εξαγωγών των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών. Σε αντίθεση με ό,τι γενικά νομίζουμε, στα τέλη της δεκαετίας του 1990 οι εξαγωγές μεταποιημένων προϊόντων αποτελούσαν το 70% των εξαγωγών από τον αναπτυσσόμενο κόσμο. Το μερίδιο της μεταποίησης στις εξαγωγές τους είχε τριπλασιαστεί από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 και μετά (UNCTAD 2001: xviii).

Η αναφορά σε αυτές τις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομίες παραπέμπει και σε μια άλλη εντυπωσιακή μεταβολή στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις μετά το 1945 —την

τεράστια αύξηση του αριθμού ανεξάρτητων κρατών που μετέχουν στο σύστημα. Όπως επισημαίνεται στο Πλαίσιο 1.5, μόνο 44 χώρες εκπροσωπήθηκαν στη διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς, όπου κυριαρχούσαν οι βιομηχανικές χώρες της Ευρώπης και της Βόρειας Αμερικής, μαζί με ελάχιστες παλαιότεν ανεξάρτητες χώρες της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής. Μέσα σε δύο δεκαετίες σχεδόν όλες οι αποικίες των ευρωπαϊκών χωρών είχαν αποκτήσει την ανεξαρτησία τους. Η εξέλιξη αυτή είχε βαθύτατες επιπτώσεις για το διεθνές σύστημα. Μία από αυτές ήταν απλή συνέπεια της αύξησης τόσο του αριθμού των κρατών, όσο και της πολυμορφίας της διεθνούς κοινότητας: ο αριθμός κρατών στο σύστημα υπερδιπλασιάστηκε. Η συνεργασία στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις και η διαχείριση διαφόρων παραμέτρων αυτής της συνεργασίας άρχισαν να γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες, όπως δείχνουν, σε ό,τι αφορά τη σφαίρα του εμπορίου, οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν στις διαπραγματεύσεις στο πλαίσιο των Γύρων της Ουρουγουάης και της Ντόχα του ΠΟΕ (για λεπτομέρειες σχετικά με αυτές τις διαπραγματεύσεις βλέπε Carling και Trommer, Κεφάλαιο 5 αυτού του βιβλίου, και για μια ανάλυση των προβλημάτων που προκύπτουν σε ό,τι αφορά τη συνεργασία εξαιτίας της αύξησης του αριθμού, βλέπε Aggarwal και Dupont, Κεφάλαιο 3). Η αύξηση του αριθμού των λιγότερο αναπτυγμένων χωρών επέφερε και θεσμικές αλλαγές, με σημαντικότερη την ίδρυση του Συμβουλίου του ΟΗΕ για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (United Nations Conference on Trade and Development – UNCTAD) το 1964. Επίσης, τα νέα αριθμητικά δεδομένα του διεθνούς συστήματος γενικά, και του συστήματος των Ηνωμένων Εθνών ειδικά, συνέβαλλαν σε μια αλλαγή των διεθνών προτύπων, με την υιοθέτηση αρχικά της αποαποικιοποίησης (Jackson 1993) και στη συνέχεια της ανάπτυξης, ως βασικών προτύπων του σύγχρονου συστήματος.

Η επίσημη αναγνώριση του προτύπου της ανάπτυξης υποβοηθήθηκε και από ένα ακόμα καθοριστικό χαρακτηριστικό του σύγχρονου συστήματος —την τεράστια αύξηση του αριθμού των μη κυβερνητικών οργανώσεων (ΜΚΟ), πολλές από τις οποίες επικεντρώνονταν στην ανακούφιση της φτώχειας (για περαιτέρω ανάλυση του θέματος, βλέπε τα κεφάλαια από τους Wade και Phillips σε αυτό το βιβλίο). Οι ΜΚΟ διαδραματίζουν, επίσης, σημαντικότα ρόλο στις παγκόσμιες περιβαλλοντικές υποθέσεις (βλέπε Dauvergne, Κεφάλαιο 14 αυτού του βιβλίου) και, σε ολοένα μεγαλύτερο βαθμό, στο διεθνές εμπόριο. Οι σχέσεις μεταξύ βιομηχανικών και λιγότερο αναπτυγμένων χωρών, καθώς και τα ζητήματα που άπτονται της παγκόσμιας φτώχειας και ανισότητας, αναδείχθηκαν σε σημαντική παράμετρο της μελέτης της διεθνούς πολιτικής οικονομίας, η εξέλιξη της οποίας εξετάζεται στην επόμενη ενότητα αυτού του κεφαλαίου.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

Η μεταπολεμική διεθνής οικονομία ήταν ποιοτικά διαφορετική από κάθε άλλη που προηγήθηκε με βάση διάφορες παραμέτρους:

- Τα κράτη ανέλαβαν μια δέσμευση έναντι της πολυμέρειας, την οποία αντανάκλουσε η οικοδόμηση θεσμών σε παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο.
- Η παγκόσμια οικονομία μεγεθύνθηκε με πρωτοφανείς ρυθμούς μετά το 1945 – το διεθνοποιημένο συστατικό των οικονομιών απέκτησε μεγαλύτερη σημασία, καθώς το

Συνέχεια

- εμπόριο και οι ξένες επενδύσεις μεγεθύνονταν πολύ πιο γρήγορα από την παραγωγή.
- Οι υπερεθνικές εταιρείες και οι ΑΞΕ αναδείχθηκαν ως βασικοί παράγοντες στη διαδικασία της διεθνοποίησης.
 - Η σύνθεση και η κατεύθυνση του διεθνούς εμπορίου υπέστησαν εντυπωσιακές μεταβολές, καθώς το ενδοκλαδικό εμπόριο μεταξύ των βιομηχανικών οικονομιών αντιπροσώπευε το μεγαλύτερο μέρος του συνολικού παγκόσμιου εμπορίου.
 - Αυξήθηκε σημαντικά ο αριθμός των χωρών του διεθνούς συστήματος.

Η τάξη πραγμάτων του Μπρέτον Γουντς

Για να ανοικοδομηθεί μια ολοκληρωμένη διεθνής νομισματική και χρηματοοικονομική τάξη πραγμάτων, θα έπρεπε να είναι συμβατή με την προτεραιότητα που δινόταν πλέον στην αυτόνομη χάραξη εσωτερικής πολιτικής. Η ευκαιρία για τη δημιουργία μιας τέτοιας τάξης πραγμάτων προέκυψε τελικά στις αρχές της δεκαετίας του 1940, όταν οι Αμερικανοί αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής άρχισαν να σχεδιάζουν την οργάνωση του μεταπολεμικού διεθνούς νομισματικού και χρηματοοικονομικού συστήματος.

Εμπεδωμένος φιλελευθερισμός

Εκείνη την περίοδο ήταν ολοφάνερο ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες θα έβγαιναν από τον πόλεμο ως η κυρίαρχη οικονομική δύναμη, και οι Αμερικανοί επίσημοι ήταν αποφασισμένοι να παίξουν ηγετικό ρόλο στην οικοδόμηση και διατήρηση μιας πιο φιλελεύθερης και πολυμερούς διεθνούς οικονομικής τάξης πραγμάτων από εκείνη της δεκαετίας του 1930. Επικρατούσε, δε, η άποψη ότι τα κλειστά οικονομικά μπλοκ και

η οικονομική αστάθεια της προηγούμενης δεκαετίας είχαν συμβάλει στην έλευση της Μεγάλης Οικονομικής Κρίσης και το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Λόγω της ηγετικής διεθνούς οικονομικής θέσης πολλών αμερικανικών εταιρειών, οι Αμερικανοί επίσημοι παραδέχονταν, επίσης, ότι η χώρα τους θα αποκόμιζε περισσότερα οικονομικά οφέλη από μια πιο ανοικτή διεθνή οικονομική τάξη πραγμάτων. Όμως, ούτε οι Αμερικανοί αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής ήθελαν να δουν μια επιστροφή στην κλασική φιλελεύθερη διεθνή οικονομική τάξη πραγμάτων της περιόδου πριν από τη δεκαετία του 1930. Αντιθέτως, έλπιζαν να βρουν έναν τρόπο να συμβιβάσουν τη δέσμευση για μια πιο ανοιχτή πολυμερή παγκόσμια οικονομία, με τις νέες μορφές κρατικής παρέμβασης στον εγχώριο οικονομικό βίο οι οποίες είχαν αρχίσει να ασκούν έντονη επιρροή αμέσως μετά τη Μεγάλη Οικονομική Κρίση στις ΗΠΑ και σε πολλές άλλες χώρες.

Τον σκοπό της δημιουργίας μιας διεθνούς οικονομικής τάξης πραγμάτων με βάση τον **εμπεδωμένο φιλελευθερισμό**, όπως τον έχει αποκαλέσει ο Ruggie (1982), τον συμμερίζονταν οι αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής σε πολλές άλλες χώρες, ανάμεσά τους και ο Κέινς, ο οποίος είχε αναδειχτεί σε βασικό αρμόδιο χάραξης πολιτικής, σε ό,τι αφορούσε τον προγραμματισμό της μεταπολεμικής βρετανικής οικονομίας στις αρχές της δεκαετίας του 1940. Ο Κέινς και ο Αμερικανός ομολόγός του ο Χάρι Ντέξτερ Γουάιτ, ηγήθηκαν της προσπάθειας να παραχθούν λεπτομερή σχέδια της μεταπολεμικής διεθνούς νομισματικής και χρηματοοικονομικής τάξης πραγμάτων, το περιεχόμενο των οποίων συζητήθηκε και τροποποιήθηκε στο πλαίσιο διαπραγματεύσεων με επισήμους από πολλές άλλες χώρες (ακόμα και από αποικίες όπως η Ινδία) από το 1942 μέχρι το 1944. Στη συνέχεια, σε μια διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Μπρέτον Γουντς του Νιού Χαμσάιρ τον Ιούλιο του 1944, 44 κυβερνήσεις προσυπέγραψαν ένα τελικό σύνολο συμφωνιών (Copway 2015, Rauchway 2015).

Οι συμβαλλόμενοι στις συμφωνίες του Μπρέτον Γουντς δεσμεύτηκαν να προσδέσουν την αξία των νομισμάτων τους στην αξία του δολαρίου ΗΠΑ σε χρυσό, η οποία διαμορφωνόταν τότε στα 35 \$ ανά ουγγιά. Η δέσμευση για σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες αντανάκλουσε τον ευρέως διαδεδομένο φόβο ότι οι κυμαινόμενες ισοτιμίες είχαν συνδεθεί με ανταγωνιστικές υποτιμήσεις που αποσκοπούσαν σε ισχυροποίηση έναντι των ανταγωνιστών, κερδοσκοπικές χρηματοοικονομικές ροές, και φαινόμενα νομισματικής αστάθειας, που υπονόμευαν το διεθνές εμπόριο και τις επενδύσεις. Συνδέοντας με αυτό τον τρόπο τα εθνικά νομίσματα, οι αρχιτέκτονες του Μπρέτον Γουντς αποκαθιστούσαν έναν διεθνή χρυσό κανόνα —ή για να ακριβολογούμε ένα «σύστημα χρυσού» ή έναν κανόνα «χρυσού-δολαρίου». Από πολλά άλλα γνωρίσματα, όμως, των συμφωνιών του Μπρέτον Γουντς γινόταν σαφές ότι αυτή η δέσμευση δεν σηματοδοτούσε επιστροφή στον ίδιο χρυσό κανόνα που υπήρχε κατά τη δεκαετία του 1920 ή την περίοδο πριν από το 1914.

Ένα διαφορετικό είδος χρυσού κανόνα

Καταρχάς, παρόλο που όλες οι χώρες δέχτηκαν να καταστήσουν τα νομίσματά τους πλήρως μετατρέψιμα σε άλλα νομίσματα σε ό,τι αφορούσε τις τρέχουσες συναλλαγές (δηλαδή εμπορικές πληρωμές), τους δινόταν το δικαίωμα να ελέγχουν όλες

τις κινήσεις κεφαλαίων. Ενώ οι αρχιτέκτονες του Μπρέτον Γουντς καλωσόριζαν τις διεθνείς ροές παραγωγικών επενδύσεων, η πρόβλεψη αυτή είχε στόχο να δώσει στις κυβερνήσεις τη δυνατότητα να ελέγχουν κερδοσκοπικές και «αποσταθεροποιητικές» ιδιωτικές χρηματοοικονομικές ροές, που θα μπορούσαν να διαταράξουν τις σταθερές συναλλαγματικές ισοτιμίες και την αυτόνομη χάραξη και άσκηση εθνικής οικονομικής πολιτικής. Η ανανεωμένη υποστήριξη προς τους κεφαλαιακούς ελέγχους σηματοδοτούσε μια εντυπωσιακή μεταστροφή της στάσης απέναντι στις ιδιωτικές διασυνοριακές κινήσεις κεφαλαίων σε σχέση με τη δεκαετία του 1920. Σύμφωνα με τα λόγια του Τζον Μείναρντ Κέινς, «Αυτό που κάποτε ήταν αιρετικό, υιοθετείται τώρα ως ορθόδοξο» (παράθεση σε Helleiner 1994: 25).

Με τη διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς ιδρύθηκαν, επίσης, για πρώτη φορά δύο δημόσια πολυμερή χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, προκειμένου να αναλάβουν κάποιες πτυχές της διεθνούς χορήγησης δανείων οι οποίες προηγουμένως είχαν αφεθεί στις ιδιωτικές αγορές: το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και η Διεθνής Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης (ΔΤΑΑ) (γνωστή ως Παγκόσμια Τράπεζα). Το ΔΝΤ θα χορηγούσε βραχυπρόθεσμα δάνεια προκειμένου να βοηθά τις χώρες να χρηματοδοτούν προσωρινά ελλείμματα ισοζυγίου πληρωμών, και παρέχοντας έτσι στις ελλειμματικές χώρες μεγαλύτερα περιθώρια δράσης από αυτά που είχαν τότε που ίσχυε ο διεθνής χρυσός κανόνας πριν από τη δεκαετία του 1930 (βλέπε Πλαίσιο 8.2). Σκοπός της ΔΤΑΑ ήταν να χορηγεί, καθώς και να ενθαρρύνει άλλους να χορηγούν, μακροπρόθεσμα δάνεια για τη μεταπολεμική ανοικοδόμηση και ανάπτυξη, αφού κανείς δεν εμπιστευόταν αυτή την αποστολή στις ιδιωτικές αγορές. Αυτή η νέα «αναπτυξιακή» λειτουργία της ΔΤΑΑ έτυχε ιδιαίτερα ένθερμης υποστήριξης μεταξύ των αντιπροσώπων από μη βιομηχανικές περιφέρειες, οι οποίες απάρτιζαν πάνω από το ένα δεύτερο των επικρατειών που εκπροσωπούνταν στη διάσκεψη (Helleiner 2014a).

Τέλος, αντί να εμπιστεύονται τις αυτόματες αυτορρυθμιστικές προσαρμογές του χρυσού κανόνα, οι αρχιτέκτονες του Μπρέτον Γουντς ανέθεσαν στις δημόσιες αρχές έναν πιο συνειδητό και ενεργό ρόλο σε ό,τι αφορούσε τη διαχείριση των διεθνών οικονομικών ανισορροπιών. Ιδιαίτερα σημαντικό ήταν το γεγονός ότι δόθηκε στις εθνικές κυβερνήσεις το δικαίωμα να αλλάζουν την αξία πρόσδεσης των εθνικών νομισμάτων τους όποτε η χώρα τους βρισκόταν σε «θεμελιώδη ανισορροπία» (το ακριβές νόημα του όρου παρέμεινε ασαφές). Με άλλα λόγια θα επρόκειτο για ένα σύστημα **ρυθμιζόμενης ισοτιμίας** (adjustable peg), στο πλαίσιο του οποίου οι χώρες μπορούσαν να υποκαθιστούν τον άγριο εγχώριο αποπληθωρισμό με υποτιμήσεις της συναλλαγματικής ισοτιμίας, κάθε φορά που αντιμετώπιζαν μόνιμα ελλείμματα πληρωμών.

Γενικότερα, το ΔΝΤ θα προήγαγε την παγκόσμια νομισματική συνεργασία και θα παρότρυνε τις χώρες, σύμφωνα με το καταστατικό του, «να συντομεύουν τη διάρκεια και να περιορίζουν την έκταση της ανισορροπίας στα διεθνή ισοζύγια πληρωμών των μελών του» (Άρθρο 1-vi). Προκειμένου να αποθαρρύνονται οι διεθνείς οικονομικές ανισορροπίες, η δυνατότητα του ΔΝΤ να χορηγεί δάνεια του πρόσφερε κάποια πιθανή επιρροή πάνω στις ελλειμματικές χώρες. Μια άλλη διάταξη του καταστατικού του —η «ρήτρα σπάνιου νομίσματος»— αποτελούσε ένα μέσο άσκησης

επίσημης πίεσης σε πλεονασματικές χώρες· αν απειλούνταν η ικανότητα του Ταμείου να προσφέρει το νόμισμα μιας πλεονασματικής χώρας (εξαιτίας υπερβάλλουσας ζήτησής του από τα άλλα μέλη), το ΔΝΤ μπορούσε να κηρύσσει το νόμισμα αυτό «σπάνιο» και στη συνέχεια οι κυβερνήσεις μέλη θα είχαν το ελεύθερο να επιβάλλουν προσωρινούς περιορισμούς στο εμπόριο με τη χώρα αυτή.

ΠΛΑΙΣΙΟ 8.2

Ποσοστώσεις και λήψη αποφάσεων στο ΔΝΤ

Ενώ η Παγκόσμια Τράπεζα μπορεί να δανειζεται από τις ιδιωτικές αγορές για να χρηματοδοτεί τις δραστηριότητές της, η δυνατότητα του ΔΝΤ να χορηγεί δάνεια προέρχεται πρωτίστως από τις εισφορές των κυβερνήσεων-μελών του. Κατά την ένταξή τους στο ΔΝΤ όλες οι κυβερνήσεις-μέλη καταβάλλουν στο ίδρυμα μια «ποσόστωση», η οποία κατά κύριο λόγο αντανακλά το σχετικό μέγεθος της χώρας τους στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας. Το χρηματικό ποσό που μπορούν να δανειζονται από το Ταμείο προσδιορίζεται από το μέγεθος της ποσόστωσής τους. Οι ποσοστώσεις παίζουν, επίσης, σημαντικό ρόλο για τον προσδιορισμό της αναλογίας των ψήφων εντός του Ταμείου. Σε όλες τις χώρες κατανέμονται 250 «βασικές ψήφοι», όμως ο κύριος όγκος των δικαιωμάτων ψήφου τους προσδιορίζεται από το μέγεθος της ποσόστωσής τους. Κατά τη στιγμή της ίδρυσης του ΔΝΤ οι «βασικές ψήφοι» αποτελούσαν το 11% των συνολικών ψήφων, αλλά έκτοτε το ποσοστό τους έχει περιοριστεί κατά πολύ λόγω της εισόδου νέων μελών και της αύξησης κάποιων ποσοστώσεων.

Οι ποσοστώσεις αναθεωρούνται τουλάχιστον κάθε πέντε χρόνια και το σχετικό μερίδιο των διαφόρων χωρών μεταβάλλεται διαχρονικά ως αποτέλεσμα αυτών των αναθεωρήσεων. Έχει μειωθεί, παραδείγματος χάρη, το μερίδιο της ποσόστωσης των

ΗΠΑ, που ενώ το 1944 ξεπερνούσε το 30% του συνόλου των ψήφων σήμερα διαμορφώνεται γύρω στο 17%, ενώ έχουν αυξηθεί σημαντικά τα μερίδια χωρών όπως η Ιαπωνία, η Γερμανία και η Σαουδική Αραβία. Σήμερα, ένα από τα κύρια ζητήματα στη διεθνή θεματολογία χάραξης πολιτικής είναι η ανάγκη να προσαρμοστούν οι ποσοστώσεις του ΔΝΤ, έτσι ώστε να αντανακλούν την αυξανόμενη οικονομική σημασία της Κίνας και άλλων χωρών που εκβιομηχανίζονται με ραγδαίους ρυθμούς.

Το ΔΝΤ διοικείται από το Συμβούλιο των Διοικητών, που συνέρχεται σε ετήσια βάση. Η λήψη αποφάσεων για καθημερινά ζητήματα, ωστόσο, έχει ανατεθεί στο Εκτελεστικό Συμβούλιο, που συνεδριάζει αρκετές φορές την εβδομάδα. Αρχικά το Εκτελεστικό Συμβούλιο είχε μόνο 12 εκτελεστικούς διευθυντές, και στις πέντε χώρες με τις μεγαλύτερες εισφορές δινόταν μία έδρα, ενώ τα υπόλοιπα μέλη εκπροσωπούσαν από ομάδες που αντιστοιχούσαν σε «χώρους συνεργασίας». Στη συνέχεια οι εκτελεστικοί διευθυντές αυξήθηκαν σε 24 και, πέρα από τις πέντε χώρες με τις μεγαλύτερες εισφορές (επί του παρόντος τις ΗΠΑ, την Ιαπωνία, τη Γερμανία, τη Γαλλία και το ΗΒ), έχουν δημιουργηθεί για τη Σαουδική Αραβία, την Κίνα και τη Ρωσία χώροι συνεργασίας που αποτελούνται από μία μόνο χώρα.

Παρά την επιτυχία της διάσκεψης του 1944, σύντομα κατέστη σαφές ότι κάποιες από τις φιλοδοξίες της δεν ήταν εύκολο να πραγματοποιηθούν. Οι αρχιτέκτονες του Μπρέτον Γουντς είχαν ελπίσει ότι με τις συμφωνίες που διαπραγματεύονταν οικοδομούσαν μια διεθνή νομισματική και χρηματοοικονομική τάξη πραγμάτων με παγκόσμιο εύρος. Όμως η Σοβιετική Ένωση — που είχε μετάρσει στις διαπραγματεύσεις του Μπρέτον Γουντς— αρνήθηκε να ενταχθεί στο σύστημα, ενώ μόλις άρχισε ο Ψυχρός Πόλεμος αποχώρησαν και οι σύμμαχοί της. Μετά την κινεζική επανάσταση

του 1949 βρέθηκε εκτός συστήματος και η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας (ΛΔΚ), επειδή η Κίνα —που είχε επίσης μετάσχει στις διαπραγματεύσεις του Μπρέτον Γουντς— εκπροσωπούσαν στο ΔΝΤ και τη ΔΤΑΑ από την κυβέρνηση της Ταϊβάν. (Η ΛΔΚ δεν θα γινόταν μέλος του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας πριν από το 1980, ενώ η Ρωσία έγινε μέλος και των δύο θεσμών το 1992, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης).

Κατά την πρώτη δεκαετία μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο το ΔΝΤ και η ΔΤΑΑ έπαιξαν πολύ περιορισμένους ρόλους, ακόμα και μεταξύ των χωρών που παρέμειναν μέλη του συστήματος του Μπρέτον Γουντς. Εκείνη την περίοδο υπήρξαν και πολλές χώρες που δεν κατέστησαν τα νομίσματά τους μετατρέψιμα, ανάμεσά τους οι περισσότερες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, οι οποίες δεν αποκατέστησαν τη μετατρέψιμότητα για τις τρέχουσες συναλλαγές πριν από το 1958 (οι συμφωνίες του Μπρέτον Γουντς προέβλεπαν μια «μεταβατική» περίοδο, κατά την οποία οι χώρες μπορούσαν να διατηρήσουν τη μη μετατρέψιμότητα των νομισμάτων τους). Ως αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων, κάποιοι ιστορικοί έχουν υποστηρίξει ότι εκείνη την περίοδο το σύστημα του Μπρέτον Γουντς μπήκε «πρακτικά στην κατάλυση» (Skidelsky 2003: 125). Αξίζει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου οι περισσότερες κυβερνήσεις εκτός σοβιετικής τροχιάς διατήρησαν τις δεσμεύσεις τους έναντι των άλλων αρχών που παρουσιάστηκαν στο Μπρέτον Γουντς: δηλαδή την υποστήριξη για τους κεφαλαιακούς ελέγχους, τον κανόνα ανταλλαγής χρυσού, και τη διατήρηση καθεστώτος ρυθμιζόμενης συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επιπλέον, παρόλο που οι θεσμοί του Μπρέτον Γουντς παραμερίστηκαν, άλλοι φορείς —ιδίως η κυβέρνηση των ΗΠΑ, αλλά και περιφερειακοί θεσμοί όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση Πληρωμών— ενεργούσαν όπως είχαν ελπίσει οι αρχιτέκτονες του Μπρέτον Γουντς ότι θα ενεργούσαν το ΔΝΤ και η ΔΤΑΑ. Ο δημόσιος διεθνής δανεισμός παρέχονταν για λόγους προσωρινής στήριξης του ισοζυγίου πληρωμών, καθώς και για λόγους ανασυγκρότησης και ανάπτυξης. Οι Αμερικανοί αρμόδιοι για τη χάραξη πολιτικής ενθάρρυναν, επίσης, τον διεθνή νομισματικό συντονισμό και προωθούσαν τα ιδεώδη του «εμπειδωμένου φιλελευθερισμού», κάθε φορά που αναλάμβαναν ρόλους συμβούλων για νομισματικά και χρηματοοικονομικά ζητήματα σε διάφορα μέρη ανά τον κόσμο (Helleiner 1994: κεφ. 3, 2003: κεφ. 9, 2014a).

Στην ακμή της τάξης πραγμάτων του Μπρέτον Γουντς, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950 μέχρι το 1971, το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα ανέλαβαν πιο ενεργούς ρόλους ως δανειστές, αν και οι ρόλοι τους στο σύστημα δεν ήταν τόσο πρωταγωνιστικοί όσο είχαν ελπίσει οι αρχιτέκτονές του. Οι κυβερνήσεις επίσης παραμένουν πιστές στα άλλα κύρια γνωρίσματα της τάξης πραγμάτων. Τι απέγινε, λοιπόν, η τάξη πραγμάτων του Μπρέτον Γουντς; Από κάποιες απόψεις, φαίνεται πως είναι ακόμη ζωντανή. Το ΔΝΤ και η Παγκόσμια Τράπεζα εξακολουθούν να υφίστανται (αν και κάποιοι από τους σκοπούς τους έχουν τροποποιηθεί, όπως περιγράφουμε παρακάτω), ο δε αριθμός των μελών τους έχει διευρυνθεί έτσι ώστε να περιλαμβάνει σχεδόν όλες τις χώρες του κόσμου (συμπεριλαμβανομένης της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας και της Ρωσίας, που εντάχθηκαν στους θεσμούς το 1980 και το 1992 αντιστοίχως): τα νομίσματα των περισσότερων χωρών είναι μετατρέψιμα για

λόγους τρεχουσών συναλλαγών· το δολάριο εξακολουθεί να είναι το κύριο διεθνές νόμισμα· και η γενικότερη επίσημη δέσμευση έναντι της **πολυμέρειας** έχει αντέξει στον χρόνο. Στις επόμενες τρεις ενότητες, ωστόσο, διερευνώ τις βασικές αιτίες και τις συνέπειες των προκλήσεων που ανέκυψαν αναφορικά με διάφορα χαρακτηριστικά του καθεστώτος του Μπρέτον Γουντς εξαιτίας: της παγκοσμιοποίησης των χρηματοοικονομικών συναλλαγών, της κατάρρευσης του συστήματος χρυσού, και της μετάβασης των κύριων οικονομικών δυνάμεων σε καθεστώς κυμαινόμενων συναλλαγματικών ισοτιμιών.

ΒΑΣΙΚΑ ΣΗΜΕΙΑ

- Η Διάσκεψη του Μπρέτον Γουντς το 1944 δημιούργησε μια νέα διεθνή νομισματική και χρηματοοικονομική τάξη πραγμάτων, η οποία εμπνεόταν από μια ιδεολογία «εμπεδωμένου φιλελευθερισμού» και είχε τη στήριξη της ηγεσίας των ΗΠΑ.
- Οι κυβερνήσεις που εντάσσονταν σε αυτή την τάξη πραγμάτων δεσμεύονταν: να εξασφαλίζουν τη μετατρεψιμότητα του νομίσματός τους για πληρωμές τρεχουσών συναλλαγών, να τηρούν έναν κανόνα ανταλλαγής χρυσού, να εφαρμόζουν ένα καθεστώς ρυθμιζόμενης συναλλαγματικής ισοτιμίας, να αποδέχονται τους κεφαλαιακούς ελέγχους, και να στηρίζουν το ΔΝΤ και την Παγκόσμια Τράπεζα.
- Κάποια από τα χαρακτηριστικά της τάξης πραγμάτων του Μπρέτον Γουντς υπήρχαν κατά την περίοδο 1945-1958, όμως η ακμή της σημειώθηκε από το 1958 έως το 1971.

- Cohen, B. J. (1977), *Organizing the World's Money: The Political Economy of International Monetary Relations* (New York: Basic Books). Η πρώτη σημαντική μελέτη των παγκόσμιων χρηματοπιστωτικών σχέσεων από τη σκοπιά της ΠΠΟ.
- Cohen, B. J. (2008), *International Political Economy: An Intellectual History* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Η λεπτομερέστερη εξέταση της ανάπτυξης της σύγχρονης διεθνούς πολιτικής οικονομίας.
- Cooper, R. N. (1968), *The Economics of Interdependence* (New York: Columbia University Press). Ένα πρωτοποριακό έργο, που έθεσε τα θεμέλια για την ανάδειξη της ΠΠΟ ως σημαντικού πεδίου έρευνας κατά τη δεκαετία του 1970.
- Crane, G. T. and Amawi, A. (eds) (1997), *The Theoretical Evolution of International Political Economy: A Reader*, 2nd edn (New York: Oxford University Press). Μια εξαιρετική συλλογή επίλεκτων έργων της κλασικής και σύγχρονης μελέτης της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας.
- Gilpin, R. (1987), *The Political Economy of International Relations* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Το πιο εξελεγμένο θεωρητικά εισαγωγικό βιβλίο για την ΠΠΟ.
- Hirschman, A. O. (1945), *National Power and the Structure of Foreign Trade* (Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press). Μια πρωτοποριακή μελέτη της σχέσης μεταξύ ισχύος και εξωτερικών οικονομικών σχέσεων, η οποία επικεντρώνεται στις μεσοπολεμικές εμπειρίες της ναζιστικής Γερμανίας.
- Keohane, R. O. (1984), *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, NJ: Princeton University Press). Η πλέον διεξοδική αποτίμηση της σχέσης ανάμεσα στην κατανομή της ισχύος και τη συνεργασία μεταξύ κρατών για διεθνή οικονομικά ζητήματα.
- Maddison, A. (2001), *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development). Εξαιρετική πηγή ιστορικών στατιστικών στοιχείων για την ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας.
- Palan, R. (επιμ.) (2013), *Global Political Economy: Contemporary Theories*, 2nd edn (London: Routledge). Η πιο ολοκληρωμένη επισκόπηση των σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας.
- Paul, D. E. and Amawi, A. (επιμ) (2013), *The Theoretical Evolution of International Political Economy: A Reader*, 3rd edn (New York: Oxford University Press). Μια εξαιρετική συλλογή επίλεκτων έργων της κλασικής και σύγχρονης μελέτης της παγκόσμιας πολιτικής οικονομίας.
- Schwartz, H. M. (2010), *States versus Markets: The Emergence of a Global Economy*, 3rd edn (London: Macmillan). Προσφέρει μια ασυνήθιστη ιστορική προοπτική της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας, ακολουθώντας την ανάπτυξή της από το 1500, με έμφαση στις σχέσεις ανάμεσα στην ανάδειξη του σύγχρονου κράτους και τη σύγχρονη παγκόσμια οικονομία.

- Strange, S. (1971), *Sterling and British Policy: A Political Study of an International Currency in Decline* (London: Oxford University Press). Ένα πρωτοποριακό έργο πάνω στη σχέση μεταξύ πολιτικού γίνεσθαι και διεθνούς χρηματοπιστωτικής πολιτικής.
- Strange, S. (1988), *States and Markets* (London: Pinter). Μια ιδιόμορφη εισαγωγή στην παγκόσμια πολιτική οικονομία που επικεντρώνεται στην κεντρική ιδέα της δομικής ισχύος.
- Wallerstein, I. (1974), *The Modern World-System* (New York: Academic Press). Ο πρώτος τόμος μιας μεγάλης εργασίας που εξετάζει την ανάπτυξη της σύγχρονης παγκόσμιας οικονομίας.

ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

www.g7.utoronto.ca University of Toronto G8 Information Centre.

www.imf.org Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

www.worldbank.org Παγκόσμια Τράπεζα.

www.unctad.org Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Εμπόριο και την Ανάπτυξη (UNCTAD).

www.opez.org Οργανισμός Πετρελαιοεξαγωγικών Κρατών.

www.eh.net/encyclopedia/article/officer.gold.standard Χρυσός Κανόνας —EH.Net Encyclopedia.

www.amosweb.com/gls Γλωσσάρι οικονομικών όρων.